

A TOMISTA ÁLLAMESZME AKTUALITÁSA¹

KUMINETZ GÉZA
egyetemi tanár (PPKE JÁK)

I. Bevezetés

A történelem során különböző államok és ezek alapján különböző államelméletek keletkeztek. A reflektáló értelem a múlt tapasztalatai alapján különböző olyan államkonstrukciókat alkotott, amely vagy konzerválta a fennálló rendet, vagy azt eleve felforgatni szándékozott, vagy megvalósíthatatlan utópikus eszmét fogalmazott meg, illetve megpróbálkozott olyan állameszme kidolgozásával is, amely egyszerre próbálta egyesíteni a történelmi tapasztalatot és valamely reálisan megvalósítható eszményt. Ez utóbbiak közé soroljuk a tomista állameszmét, melyet a katolikus keresztény világnézet érlelt ki a századok során.

Ez a téma több mint aktuális, mivel századunk elején hatalmas és totális válság közepette tudjuk magunkat. Igaz ez az értékekre, a világnézetre, a gazdaságra, a kultúrára egyaránt. S igaz ez mindezek fenntartójára, visszaszorítójára vagy előmozdítójára, a mai államokra is. A válságért az államról, az egyénről és a közösségről alkotott hamis fogalom, a belőle táplálkozó mentalitás és cselekvésmód a fő felelős. Úgy gondoljuk, hogy e válság leküzdéséhez nagy segítséget nyújthat intellektuálisan a tomista államfelfogás felvázolása, illetve a vele kapcsolatos téveszmék, előítéletek leleplezése. Az állammal kapcsolatban is a megoldás kulcsa abban áll, hogy helyes fogalmaink és elveink legyenek. S ez lenne tanulmányunk fő célja. Másodlagos célja pedig az, hogy emléket állítsunk a XX. század egyik legnagyobb magyar társadalom-bölcselelőjének, a domonkos-rendi Horváth Sándornak.

Eszmén valamely dolog, valóság, nevezetesen az állam eredetét, lényegét, célját, jótéteményeit kell itt értenünk. Aquinói állameszméje a katolikus keresztény hitből táplálkozó világnézetből forrászik, tehát a szakrális jog- és államrendek közé sorolható be. A különböző állameszmék különböző filozófiai felfogásokat, világnézeteket tükröznek, s ez nem is lehet másképp. Az ember óhatatlanul értékkel, valamilyen szempontból nézi, elemzi és építi fel a valóságot (a világot, önmagát és az istenséget).

¹ Ennek a tanulmánynak az elkészülte az OTKA T 049577 számú kutatási támogatását élvezte.

A semlegesség világnézete is sajátos felfogásmódot takar, mely – mint a latin neuter-, a,-um szó jelzi –, egyik sem a kettő közül, tehát valami harmadik. A tomista állam- eszmét meghatározó módon befolyásolta és ma is áthatja a Biblia, s főleg az Újszö- vetség szelleme, lelkiülete. Mondhatnánk talán úgy is, hogy a Szentírás államra vonat- kozó kijelentéseit gyűjti össze, és fejt ki szisztematikusan, filozófiai fogalmak segít- ségével, legalábbis úgy, ahogyan azt a katolikus egyház értelmezi.

Ma már nem léteznek totalitárius államok, vagy talán csak elvétve, mégis, az ál- lamban, és főleg a fogyasztói társadalomban élő ember talán még nagyobb fenye- getettségben él (ámbár nincs közvetlen és állandó életveszélyben), mint fél évszáz- ada azok, akik totalitárius államban voltak kénytelenek élni és halni.² Molnár Tamás szerint ennek oka a hatalom megalapozásának válsága. Ezt a válságot pedig a neves társadalombölcsező a hatalom deszakralizálásában látja. Szerinte ugyanis a nyugati civilizáció elszakadt szakrális alapjától.³ Ennek a deszakralizáló és válsá- got előidéző erőnek a forrását a liberális hegemoniában jelöli meg. Molnár felfogá- sa szerint a mindenkori emberi társadalmat három nagy alapintézmény alkotja: az állam, az egyház (vallás) és a civil társadalom. Ha ezek erőegyensúlya megbomlik, akkor feszültségek lépnek fel a társadalomban. Az állam a közjő, az egyház a szakralitás és az erkölcsi rend őre, míg a civil szféra alkotja a termelőerőket, a kul- turális tényezőket, stb. A történelem során először vette át a tényleges hatalmat ez a harmadik erő, ami végzetes romlást okoz, hiszen a meggyengített állam nem tud kellő erővel fellépni a közjő érvényesüléséhez, a meggyengített (privátszférába kényszerített vallás) egyház nem képes a lelkiismeret társadalmilag hatékony hang- ja lenni⁴. Ezáltal a ‘veritas, non auctoritas facit legem’, illetve a ‘veritas, non utilitas facit pacem’ elveket, melyek a dolgok objektív oldalára helyezték a hangsúlyt, le- cserélték a szubjektum vélekedése diktálta elvekre: így az ‘auctoritas, non veritas facit legem’ és ‘utilitas, non veritas facit pacem’ elvekre. Sőt, azt állítja Molnár,

² Hogy milyen volt a totalitárius rendszer rombolása, álljon itt ízelítőül néhány sor: „A fasizmus (nemze- ti szocializmus) és a bolszevizmus totalitárius uralmai egy addig ismeretlen, s legfeljebb értelmileg – ám érzelmileg aligha – feldolgozható politikai tapasztalattal „gazdagították” a XX. századi államfejlődést. A totalitarizmus a liberális eredetű parlamentáris demokrácia és jogállam intézményeinek lerombolásá- val a politikai hatalom- és uralomgyakorlás olyan új típusát hozta létre, amely intézményesülési módját, struktúráját és működését tekintve lényegileg eltér a politikai elnyomás eddig ismert hagyományos ön- kényuralmi, zsarnoki és diktatórikus formáitól. Mégpedig azért, mert az autokratikus-diktatórikus ura- lom történelmileg különböző megvalósulási formáinak egyike sem kísérelte meg totálisan megsemmisí- teni az adott országban érvényes politikai, jogi és erkölcsi hagyományt, s nem hozott létre gyökeresen új értékrendszereket és politikai intézményeket, nem is beszélve az emberirást célracionális kiszámítható- sággal kivitelező koncentrációs táborokról.” Lásd: CS. KISS: L.: Totalitárius uralom – totális állam. In TAKÁCS P. (szerk.): *Államelmélet. Előadások az állambölcsezet köréből.* (Prudentia iuris 8.) Miskolc, 1997, 141; vagy nagyon találó az alábbi idézet is: „Egy totalitárius államnak [...] a kö- vetkező előfeltételeknek kell eleget tenni: egy vezető, egy mindent felölelő „üdv-ideológia”, egypárti ál- lam, centralizált gazdaság, tömeges pszichológiai és fizikai terror és a média mozgatása, illetve tökéle- tes kézben tartása”. Vö. M. VAN HAMERSFELD – M. KLINKHAMER: *Könyörtelen messianizmus.* Budapest, 1998, 62.

³ Vö. MOLNÁR T.: *A hatalom két arca.* Budapest, 1992, 30–31.

⁴ Vö. MOLNÁR T.: *Liberális hegemonia.* Budapest, 2001, 5–8.

hogy ma már egyre kevésbé tölti be társadalmi kötőanyag szerepét a tekintély, vagyis az autoritás. Ám ez az antiautoritárius beállítódás sem más, mint egy igen erős, terrorizáló autoritárius magatartás, illetve világnézet, ahol az objektív igazságot megtagadó, már-már démonivá váló szubjektívizmus és individualizmus az úr. Abban, hogy az ember ilyenné válik, döntő szerepe van a médiáknak, melyek tetszetős tevékenysége módszeresen el akarja szigetelni a gyermeket a szülői tekintélytől, a tanulót a tanári tekintélytől, a hívőt a vallási tekintélytől, az állampolgárt az állami tekintélytől.⁵

II. Szent Tamás állameszméje Horváth Sándor O. P. felfogása tükrében

Az állam, pontosabban a totalitárius állameszme testet öltése a XX. században, kegyetlenül meggyötörte úgy egyszerű polgárait, mint pedig vezetőit. A vezetők lelkét megrontotta, míg a polgárok nyakába irdatlan terhet rakott. Ez a teher minőségileg más volt, mint a korábban már ismert tehertétel, mely az uralkodó önkényéből származott. Irracionális volt, nemcsak egyszerűen mértéken felüli. Mindez elutasítást vont maga után úgy a polgárok, mint pedig a tudomány embereinek részéről.

Ezért a gyöttrő kérdés, hogy miben is áll az igazi állam lényege? Szükséges rossz-e, amitől szabadulni kell, vagy az ember legnemesebb céljainak egyike? Avagy mit értünk az államhatalom mivoltán, miképp igazolható parancsoló tekintélye? Ezekre a kérdésekre keresünk választ.

Az állammal kapcsolatos ellenszenv szinte egyidős magával az állam megszületésével, mivel a hatalom, illetve megtestesítője, minden korban hajlott a túlkapasokra, önmaga istenítésére. Horváth szerint, aki az állameszme helyes kibontását a hege-li tézis-antitézis-szintézis dialektikus hármasságában szemléli és mutatja be, az állameszme kialakulásával kapcsolatos tézist az abszolutista államfelfogásban látja. Ennek lényegét pedig úgy fogalmazza, hogy az állam úgy tűnik fel, mint valami olyan felsőbb hatalom, mely megközelíthetetlen magasságokban lakozik, mely nem részesíti polgárait jótéteményeiben, mely kegyetlenül lecsap a törvény megszegőjére. Itt szó szerint csak alattvalók vannak, a szó megalázó értelmében. S ez szüli azt az érzést, hogy a polgár az állam alatt, vagy inkább mellette, belőle igyekszik élni. Az így felfogott állam és inkább hatalmi székhelye nem sok vigaszt adott alattvalóinak, akik nemcsak valami önmagában vett rosszként néztek az államra, hanem olyan valóság-ra, melytől meg kéne szabadulni, melynek rabigáját le kéne rázni. Ez az érzés és bizonyos értelemben jogos kívánság hozta létre az antitézist, vagyis a népfőlség elvének kimondását, amikor is a tömeg uralkodik az állam felett.⁶ Ez amolyan helycserés támadásként fogható fel. Korábban 'az állam én vagyok' elve érvényesült, most pedig 'az állam mi vagyunk' elve.

A tézis hibáját Horváth az állam formális tényezőjének, az államhatalom túlzó felfogásában látja, éspedig abban, hogy ez a nép megszemélyesítőjeként abszolút

⁵ Vö. MOLNÁR T., *Az autoritás és ellenségei*. Budapest, 2002, 5–15.

⁶ A hatalom lerázásának legradikálisabb eszköze és módja a forradalom. A hatalommal való szembenállás egyéb formáiról a későbbiekben fogunk tárgyalni.

jogforrásként tekint magára, melyet a nép önkényesnek érzékel, mivel nem veszi figyelembe sajátos jogait. Az antitézis hibája – szerzőnk szerint – a társadalom materiális tényezője jelentőségének félreértése, és ebből következő túlhangsúlyozása. Ebben a felfogásban az állam nem jogforrás, hanem egy amolyan tartály, melybe az államalkotó elemekből, a tömegeből folyik bele a jog, s ki-ki annyi jogot vesz ki belőle, amennyit jónak lát a maga tervei megvalósítására. Az állam ebben az esetben érdekközösség, melyet valamiféle társadalmi szerződés tart egybe. Mindkettő – tézis és antitézis – hiánya és hibája, hogy nem szerves organizmus, és nem mint ilyen működik az állam, holott annak ilyennek kéne lennie, s ez jelenti a szintézist, melyet a keresztény állameszme jelenít meg. Ez az állameszme helyes egyensúlyba hozza az államalkotó tényezőket úgy materiális, mind pedig formális oldalát. Ennek legfontosabb következménye az, hogy itt a polgárok szó szerint az államban, tehát nem mellette, vagy alatta, vagy belőle élnek, hanem benne, vele és általa, melyben emberi méltóságuk garantálóját és kibontakoztatóját látják. Ez az állameszme tehát nem a hatalom és székhelyének, a tekintélynek az elfajulása, hanem a Teremtő szándéka szerint való megvalósulása.

E bevezető gondolatok után négy alpontban fejt ki szerzőnk állammal kapcsolatos tételeit. Így beszél az állam létezéshez való jogáról és erkölcsi személy voltáról, majd az állami cél társadalomszervező erejéről és hatáiról, aztán az állam elemeiről, a népről és a nemzetről, végül pedig az állami önrendelkezésről.

1. Az állam létezéshez való joga és erkölcsi személy volta

Miért is alakult ki az emberi társadalom bontakozása, fejlődése során az állam? Ha már kifejlődött, milyen szerepe van úgy a társadalomban, mind pedig az államok közösségében? Ezekre a kérdésekre kíván felelni Horváth Sándor.

Szerinte – Arisztotelészt követve – egyfajta elsőbbség (prioritás) illeti meg az államot az egyénnel, és az államon belüli közösségekkel, kisebb társadalmi alakulatokkal szemben. Ám ez az elsőbbség csak egy szempontból illeti meg az államot. Éspedig azért, mert benne, vele és általa valami minőségileg új dolog keletkezett az emberi nem társadalmi alakulásában, ami annyira új, hogy újabb minőség már nem várható ebben a tekintetben. Az állami lét azt jelenti, hogy az államot alkotó népek, közösségek olyan hatalmi központot hoztak létre, amely a természetes személyhez hasonlóan képes az önrendelkezésre, tehát célja pontos kijelölésére és annak megvalósítására.⁷ Jóllehet az állam kialakulásához az emberi történelem sajátos fejlettségi szintjén adottak a szükséges feltételek, azaz hosszú

⁷ Vö. „Az a prius, amelyet Aristoteles az államnak tulajdonít, nem a fejlődés elsőbbségére vonatkozik, hanem az emberi természetben gyökerező, vele szükségszerűen adott és éppen azért célszerűen működő erők ellenállhatatlan irányítását jelzi a fejlődés csúcspontja, az állam, a személylyé vált és személy gyanánt fellépő társadalom felé. [...] A társas élettől az államig hosszú út vezet és hogy az állammal csak akkor állunk szemben, ha a társadalom mint önálló és minden egyedi vagy az egyedek csoportjában székelő jogoktól lényegesen különböző jogalany és jogforrás áll előttünk”. Vö. HORVÁTH S.: *Szent Tamás állameszméje*. 284.

út vezet ehhez az állomáshoz, ám az állami lét felé egyfajta természeti szükség-szerűség űzi az emberi közösségeket. Igaz, ez a szükségszerűség nem darvini szükségszerűség (tehát nem az eleve kódolt kényszerűség), hanem az államalkotó közösségek, történelem formáló emberek tudatos és ésszerű tevékenységének eredménye. Az emberi értelem működését nem kapcsolhatjuk ki az állam kialakulásának természetes folyamatából sem. A tomista felfogás szerint az ember társadalmiasulása szerves, tehát nem mesterséges szerveződés és szervezés következménye. Ez pedig feltételezi azt, hogy a korábbi fokozatokat is emberek alkották, tehát ezek sajátos – államot megelőző – jogállását nem szabad figyelmen kívül hagyni. Ellenkező esetben torz állameszme jön létre, melynek következménye végeredményben az ember elidegenítése önmagától, az államtól, az Istentől. Emberek alkotják a társadalmat, az államot is. Ezért az államban is az embert bizonyos – ember voltából adódó – jogok és kötelességek illetik meg és terhelik. Ezt azonban nem szabad úgy értenünk, mintha az ember egymagában képes lenne e jogokat érvényesíteni, és e kötelességeket teljesíteni. Jóllehet az egyén, az ember a szubsztanciális létező, s a társadalom, mint olyan, csak úgy modellezhető, mint emberek közti szerves relációk értelmes rendszere, de az egyén a társadalmi kapcsolatok nélkül legfeljebb a faj egyede lesz, de nem válik az emberi nem egyéniségévé. Az emberi lét lényegi eleme tehát a társadalmi reláció.⁸ Ez azt jelenti, hogy e dimenzió nélkül nem élhet teljes értékű életet.⁹ Ebből pedig az következik, hogy „[...] az embernek joga van az emberi méltóságnak megfelelő élethez, tehát joga van a társadalomhoz, s ha ehhez fordul, ilyent alakít, vagy ebbe belép, akkor már mint jogtulajdonos teszi ezt. A társadalomnak e jogokat tisztelnie kell, semmit sem szabad belőlük törölnie, hiszen maga is ezeknek köszönheti létét, a fejlődési elsőbbség ezekre vezethető vissza. A természetadta jogok azonban korántsem állanak az egyén kizárólagos szolgálatára, vagyis nem jogosítják fel az egyént arra, hogy minden egyéb jogot és követelményt, sőt a társadalmi élet közjavát is ezek szerint mérje. [...] Ha tehát az egyén mint jogalany lép be a társadalomba, akkor már a társadalmat is mint jogbirtokost találja szemben önmagával, ha, a fejlődési priust tekintve, ez utóbbi megalakulásában az egyénektől, a sokaságtól függ is.”¹⁰ Az a minőségi többlet, amit az állam ad a korábbi társadalmi fokokhoz,

⁸ „A teljesen magában, minden társadalmon kívül élő ember történelmileg ismeretlen, lélektanilag pedig olyan lehetetlenséget jelent, hogy Aristoteles vagy rendellenes eltévelygést, vagy pedig a közönségeset teljesen túlhaladó emberfeletti jelenséget sejtett benn. Az önmagát teljesen kielégítő, vagy egyetlen fogalommal kifejezve, az **ember** eszméjét a saját erejéből megvalósító egyed nemcsak erkölcsi, hanem valóságos fizikai lehetetlenséget rejt magában.” Vö. HORVÁTH i. m. 285.

⁹ „Az egyén kiegészítésre szorul, s ebbeli szükséglete nem beképzelt, nem is fölösleges kívánságok kielégítésére irányul, hanem az ember természetében, testi és lelki életének szervezetében s az ezekkel szoros összefüggő eszményi ember megvalósításának követelményében gyökerezik. Az egyén életénél becsebb faj fenntartásának ösztöne az embert a társas életre kényszeríti, az egyéni és a természet akaratának még inkább megfelelő faji tökéletesedés, kultiválódás szükségessége pedig ellenállhatatlan erővel hajtja a társadalom felé. A társadalom létjogi priusa szólal meg a természet célirányosan működő erőiben”. Vö. Uo.

¹⁰ Vö. HORVÁTH i. m. 285–286.

a közjó,¹¹ mely egyszerre cél, adottság és megvalósítandó feladat. Ezt szerzőnk az egyénre vonatkoztatottan úgy határozza meg, mint az eszményi ember megvalósításának lehetőségét, garanciáját és megvalósítóját.¹² A közjó természetesen egyfajta keret, melyben ki-ki megtalálhatja sajátos céljainak megvalósítási feltételeit is. A közjó tehát nem kényszerzubbony.

Mindazonáltal a közjó, mint az eszményi ember kialakulásának feltételrendszere és az ezt megvalósító tekintély, felveti azt a kérdést, hogy erre egyedül az államhatalomnak van-e jogosultsága? Az embernek ugyanis – legalábbis a keresztény szemléletben – kettős szemléletéből kettős igényei fakadnak: a természetes és a természetfeletti igényekre gondolunk, s ennek következtében a közjónak is ez a kettős rendje létezik. A teljes ember javát tehát e kettős közjó célul tűzése, illetve megvalósítása jelenti. A természetes igények tekintetében az állam, és csakis az állam, míg a természetfeletti illetően az egyház (vallás) a kompetens szerv.¹³ Ez a kettős szemlélet és illetékesség a történelem során sok konfliktus forrása volt és valószínűleg lesz is állam és egyház között. E konfliktus elkerülésének lehetősége az állam részéről (mivel az egyház nem konfliktuskereső tényező, míg az állam az egyházzal szemben azzá válhat, amint azt a történelem tanúsága mutatja!) a természetjog előírásai szerinti tevékenység. E természetjog ellenében tevékenykedik a totális állam, mely „[...] mindent igénybe vesz és hatalmának korlátozását nem tűri. A rendőr-állam csak gyámkodni akar és gyámkodását szeretné mindenre kiterjeszteni. A liberális állam a szabadelvűség fokai szerint vagy törli az emberi javak közül a lelkieket és kinek-kinek tetszésé-

¹¹ A közjó fogalmához lásd a *Gaudium et spes* zsinati rendelkezés 26. pontját: „Az emberek egyre szorosabbá váló, és lassan az egész világra kiterjedő kölcsönös függéséből következik, hogy a közjó – azaz azon társadalmi előfeltételek összessége, melyek mind a csoportoknak, mind az egyes tagoknak lehetővé teszik, hogy teljesebben és könnyebben elérjék tökéletességüket – napjainkban egyre egyetemesebbé válik, és az egész emberi nemet érintő jogokat és kötelezéseket foglal magában. Minden csoportnak számot kell vetnie a többi csoport szükségleteivel és jogos igényeivel, sőt az egész emberi család közjával is.” A közjóról részletesebb fejtegetés található: O. ROBLEDA: *Definitionis boni communis declaratio. Periodica* 56 (1967) 139–145.

¹² Vö. „A társadalom az egyének érdekeit minden esetben túlhaladó s tőlük különböző, magasabb rangú céllal jön létre. Ez a cél a közjó, az általános, az eszményi ember megvalósításának követelménye a sokaságban és a sokaság révén. Ezzel a joggal és elengedhetetlen követelménnyel lép a társadalom az egyén elé s az utóbbinak nem áll módjában a természetjogtól védett társadalmat alkotnia, ha e jogkört vagy nem tiszteli, vagy pedig ennek határait tisztán egyéni érdekei szerint akarja megvonni” Vö. HORVÁTH i. m. 286.

¹³ Vö. „A ker. bölcsélet álláspontja tehát az, hogy a tisztán ideiglenes, földi értékek megalapozása, gondozása és fejlesztése annyira az állam feladata, hogy ebbe más hatalomnak egyenes beleszólása nincs és így a fölöttük való joghatóság megosztásáról szó sem lehet. Ugyanezt igényli az Egyház részére a tisztán vallási, lelki ügyekre vonatkozólag. Erről az Egyház Krisztustól kapott megbízatása folytán soha le nem mondhat, az államtól viszont Istentől függő hatalmára hivatkozva elvárja, hogy ebbeli jogát tisztelje és a rendelkezésre álló eszközökkel megvédje. Hasonló támogatást ígér az államnak, amennyiben a polgárokat, a lelkiismeret és az isten előtti felelősség hangsúlyozásával, az állam tiszteletére és törvényeinek megtartására buzdítja, az engedetleneket pedig ugyanúgy bünteti, mint az egyházi törvények megvetőit. Ahol pedig a lelki és földi javak szétválasztása nem lehetséges, ahol ezek egybefonódnak, ott az Egyház a kölcsönös megegyezést hangsúlyozza. Csak közvetett joghatóságot igényel (potestas indirecta) a földi javakkal szemben és elvárja, hogy az állam a maga részéről úgy kezelje, hogy az isteni és egyházi törvények kárt ne szenvedjenek, a polgárok pedig lelkiismeretük sérelme nélkül élhessenek az államban” Vö. HORVÁTH i. m. 280.

re bízva azok rendezését, vagy pedig, ha jelentkezik olyan hatalom, amely magának követeli ezt a területet, semmiféle közösséget nem vállal vele és minden támogatást megtagad tőle.”¹⁴

A fentiekből két fontos következtetést von le tudósunk: 1. „A társadalmi alakulások különböző fajai nem a pusztá véletlen és önkény művei, hanem úgy fejlődésük főbb mozzanatait, mind pedig annak határpontját a természetjog szabályozza, illetőleg határozza meg. 2. A társadalmi alakulások végső, legtökéletesebb formája csakis mint személy, azaz létében és működésében teljesen önálló és az egyenrangú céllal bíró alakulásoktól független valóság képzelhető.”¹⁵ Ez a társadalmi fejlődés a családtól az állam kialakulásáig tart, s ha ez kialakult, úgy azon már csak lényegtelen változások történhetnek, pl. az államforma változása. Szerzőnk az alábbi módon definiálja az államot: „A társadalomnak az az érdekközössége, amely az általános, közjót, tehát az ember földi életére és ennek minden ágára kiterjedő valódi javak és eszmények megvalósítását, vagy – amennyiben ezek egyike-másika hatalmi körén kívül esnek – ezek védelmét és előmozdítását ismeri céljának.”¹⁶ Ugyanakkor ez az állami érdekközösség a természetes személyekhez hasonló módon személyi léttel rendelkezik, legalábbis abban az értelemben, hogy bizonyos határokon belül önrendelkezéssel irányítja sorsát, tehát független és szabad. Az államot megelőző társadalmi alakulások nem rendelkeztek és nem rendelkeznek hasonló erkölcsi személyi léttel, tehát nincs hasonló önrendelkezési képességük. Ez az erkölcsi személy mivolt az önrendelkezésen túl az öncélúságot és ön-elégségességet is magába foglalja. Ez az önrendelkezés az állam esetében feltételezi azt, hogy nem dolgok, hanem személyek és személyek közösségei felett rendelkezik, s ezek tökéletesítése végett létezik.¹⁷ Az állam erkölcsi személy volta méltóságot ad számára, melynek alapját az önrendelkezés szerve, a tekintély megtestesülése, vagyis az államhatalom alkotja. Ez a hatalmi tényező felel a közjóért, annak konkrét meghatározásáért és végrehajtásáért, vagyis a társadalom elemeinek összetartásáért. Ez a hatalmi tényező felel azért is, hogy az állam ne lépje túl illetékességi határait, tehát hogy tiszteletben tartsa a maga előtt talált kisebb közösségeket, így a családot, a nemzetet, és a többi átmeneti közösségi formák természetes jogait. Ez azt is jelenti, hogy az állam különlegesen fontos jogforrás, de nem abszolút jogforrás. Fontos, sőt a természet rendjében a legfontosabb jogforrás, ám törvényalkotó, végrehajtó, bíraskodó és honvédelmi szerepét csak akkor tölti be helyesen, ha a természetjog kódexét, mint magasabb jogforrást teszi meg jogrendezése alapjául és mércéjéül. E hatalmi tényező felel azért, hogy a társadalom kü-

¹⁴ Vö. HORVÁTH i. m. 279.

¹⁵ Vö. HORVÁTH i. m. 286.

¹⁶ Vö. HORVÁTH i. m. 288.

¹⁷ „A természet Alkotója az államot tehát sem nem mint önérdékű valóságot gondolta el, sem pedig nem tette ezt az egyén és a részleges társadalmi alakulások céljává: az állam csak eszköz és út egy magasabb hatalom kezében, hogy vele és segítségével kiegészíthesse és megvalósíthassa az egyéneken és az alsóbbrendű társadalmi alakulásokon azt, ami rajtuk az általános emberi eszmény egyrendbeli követelményeiből hiányzik. Az államnak nincs ezen túlmenő létoka és létjoga, s ha önmagát teszi meg a saját és a társadalom elemeinek céljává, akkor idegen jogokat bitorol és elhagyja a természetjogi alapokat. Az állam személy ugyan, de nem korlátlan, hanem mástól nagyon is pontosan körülhatárolt és csak rábízott hatáskörrel felruházott személy.” Vö. HORVÁTH i. m. 290.

lönböző elemei erkölcsi egységgé váljanak, azaz egymás mellé és alá harmonikusan rendelődjenek és konfliktusmentes legyen az együttműködésük. E cél eléréséhez a hatalom székhelye nemcsak tanácsot, parancsot adhat, hanem szükség esetén kényszerítő erővel (*vis coactiva*) is felléphet feladata ellátása során. A skolasztika mestere, Horváth Sándor definiálja az államhatalmat is: „A hatalom az értelem és az akarat rendezéséből eredő szellemi, erkölcsi erő, amely a társadalom elemeit szervezett egésszé fűzi és ilyen minőségben összetartja, parancsszavával és a vele összekötött rendelkezésekkel pedig, de ha kell a kényszer eszközeivel is, kormányozza és az állami élet céljához vezeti el azokat.”¹⁸ Mivel az államiség kialakulása az emberi társadalom kialakulásának csúcса, egyfajta természetes folyamat, ezért léte és létjogosultsága bele van kódolva a természet eszmei magvaiba. Ezért az államhatalomnak nem közvetlen, hanem csak közvetett forrása az Isten.¹⁹ Ebből a tételből pedig azt is ki lehet következtetni, hogy a keresztény filozófia számára mellékes kérdés a hatalom tényleges székhelyének, az államformának a problémája: „A különféle monarchiák egyes embere éppoly alkalmas székhelye a hatalomnak, mint a tisztességes demokrácia sokasága. A fejlődési elsőbbség jogai talán az utóbbi mellett szólnak, de még a létjogi prius is sokkal hangosabban szól a monarchia temperata (amelyet minden elvi nehézség nélkül monarchia democratisatának is gondolhatunk), mint az absoluta mellett.”²⁰ Ezt talán az államhatalom kettős határának megvonásával mutathatjuk ki a legjobban. Az egyik határt a közjő vonja meg. Az államhatalom nem egy a sokaság fölött vagy kívül álló alany, hanem a társadalom és ennek

¹⁸ Vö. HORVÁTH i. m. 293. és 2. jegyzet. Lássunk néhány mai államra vonatkozó meghatározást: „Az állam olyan szervezet, amely főhatalmat gyakorol egy meghatározott területen élő népesség felett.” (Visegrády Antal); „Az állam oly területi jogközösség, amely csakis a legtágabb, a nemzetközi jogközösség által esetleg korlátozott területi és tárgyi hatáskörrel – főhatalommal, amelynek ágai közül a területi, a hadügyi és a pénzügyi felségjog a legjellemzőbbek –, és pedig viszonylag teljes és autonóm (szuverén) hatáskörrel bír.” (Horváth Barna); „Az állam mesterséges társadalmi szervezet, adott társadalmi egység védelmére és belső rendjének biztosítására létesítve, melynek szerveit, formáit, működését önálló normarendszer határozza meg, megszabva az állam hatalmának kiterjedését, korlátait, elismert és biztosított érdekeit. Az így szabályozott szervezet állam.” (Zlinszky János) és végül „Unio stabilis familiarum ac individuorum, in determinato territorio sub eadem suprema auctoritate aliisque vinculis colligatorum, ad obtinendam illam plenam vitae sufficientiam at tutam iurium fruitionem, quae ad finem comletum et perfectum ordinis naturalis convenit.” (Alaphridus Ottaviani).

¹⁹ Adott állam létrejötténél fontos szerepe van a fenti eszmei magvaknak, a Teremtő által fenntartott másodlagos okoknak, geopolitikai viszonyoknak, az államalkotó elemek, népek tudatos, államot alkotni akaró szándékuknak. Viszont ha az állam egyszer létrejött, már nem függ léte az államalkotó tényezők önkényétől, vagy örendelkezésétől: „[...] az államalkotásnál a természet akarata és energiái működnek, úgyhogy nem a nép veti magát alá az államhatalomnak, mintegy a kollektív energiák és a hatalom letéteményesének, hanem a természet veti alá a népet a közjót szemmel tartó hatalomnak. Amint tehát a létjogi prius tekintetében a nép az államhatalmat, mint természetjogi adatot maga előtt találja, úgy vonja ki ugyanaz a természetjog a fejlődési elsőbbséget tekintve a nép révén létrejött államhatalmat a változó-kony népakarat önkényéből és védi mindaddig, amíg a közjő megvalósítására teljesen alkalmatlannak nem mutatkozik”. Vö. HORVÁTH i. m. 296.

²⁰ Röviden vázolni szeretnénk itt a főbb államtípológiákat, illetve államformákat. Két szerző munkáját követjük: PÉTERI Z.: *Az államok rendszerezése*. in TAKÁCS i. m. 94–121., és VISEGRÁDY A.: *Jog- és állambölcséle.*, Budapest–Pécs, 2002, 299–316. Az ókoriak öröksége szerint az alábbi államformák léteznek: 1. az egyeduralom (monarchia), amikor is egy személy áll az állam élén egyeduralmodoként; 2. a kisebbségi elit (arisztokrácia), illetve a többségi uralma (politeia), ám mindezek a hatalmi tényezők

összes rétegei javának szemmeltartására és megvalósítására vállalkozott. Mivel pedig az állam Szent Tamás szerint a szabadok és nem a szolgák egyesüléséből jön létre, azért jobban megfelel az állameszmének, ha a közjót megvalósító tényezőt azok is segítik, akiknek javáról van szó. A másik határt pedig a társadalom elemeinek a természetes jogai szabják meg. Ha az állam csakis ezek tiszteletben tartásán épülhet fel, sőt a közjót is csak ezek figyelembe vétele mellett lehet meghatározni, akkor magától értetődik, hogy a jogalanyok, amint természetes létrehozói, úgy természetes együttthordozói, de

a közjó érdekében tevékenykednek, tehát pozitív szerepük van a közéletben. Ezek ellentéte 1. a türannisz, vagyis a zsarnoki egyeduralom, 2. a kevesek (befolyásosak) érdekét szolgáló oligarchia és 3. a demokrácia, mint a tömeg részérdekeket szolgáló uralma. Megjegyezzük, hogy ebben a kontextusban a demokrácia szó egy negatív uralmi formát jelez és jelent. Ez a hármás hatalmi forma alapvetően ma sincs másként, tehát időtálló a megállapítás, mivel a hatalmat vagy egy személy, vagy kevesek, vagy a nép által delegált képviselők gyakorolhatják.

Az államtípológiák megalkotása óhatatlanul sok szubjektív elemtől függ, mivel különösen is világnézetű és a társadalom legbonyolultabb jelenségéről, magáról az államról van szó. Az alábbi szempontok alapján lehet egy az állami életet alaposan lefedő rendszerezést végezni: 1. Az államhatalom jogi-szervezeti felépítése alapján beszélhetünk: A) monarchiáról, s annak válfajairól, így aa) abszolút monarchiáról, amikor is az uralkodó maga egy személyben a hatalom egyedüli birtokosa, ab) a rendi monarchiáról, melyben az uralkodó és a rendek (papság, nemesség és városi polgárság) együtt letéteményesei a hatalomnak (ez egy dualista felfogás); ac) az alkotmányos monarchiáról, amelyben a törvényhozó hatalom megoszlik az uralkodó és az alkotmányosan választott képviseleti szerv között és ad) parlamentáris monarchiáról, ahol úgy a törvényhozó, mint pedig a végrehajtó hatalom gyakorlásában előre kijelölt szerepe van az uralkodónak. A monarchia tehát egyeduralmi berendezkedésű államforma (állameszme), s ehhez hasonlóak a diktatúrák abban az esetben, ha meghatározott időre és céllal kapta meg valaki a legfőbb hatalmat (ez a felhatalmazásos forma), továbbá a diktatúrák autokratikus formái, amikor a diktátor időben nem korlátozott módon gyakorolja a teljhatalmat. B) A 'többek' vagy a 'sokaság' uralma a mai társadalmakban főleg köztársasági államformában mutatkoznak meg. Ezen belül beszélhetünk: ba) prezidenciális köztársaságról, melyben a végrehajtó hatalom a közvetlenül a nép által választott elnök személyében koncentrálódik. Ő nevezi ki a minisztereket, akik csak neki felelősek, s ugyancsak ő gyakorolja az államfői feladatokat is. A törvényhozói hatalmat ellenben a parlament gyakorolja, ám ennek törvényeit belátása szerint megvétóhatja. A parlament feloszlására azonban nincs joga. bb) parlamentáris köztársaságról, melyben a hatalom a parlamenté, illetve az abban többséget szerzett pártok alkotta kormányé. E formában és államelnök szerepe erősen korlátozott. Ezekben a köztársaságokban a parlamentekbe a népképviselét elvei szerint kerülnek be a képviselők. A nép, vagyis a teljes választójoggal rendelkező polgárok, ezen közvetett hatalomgyakorlási módján kívül adott esetben közvetlenül is gyakorolhatják a hatalmat, főleg fontos kérdéseket illetően, így pl. halálbüntetés, abortusz, eutanázia, Európai Unióhoz történő csatlakozás, stb. (Megjegyezzük, hogy a 'mindenki szavazata ugyanannyit ér' elv nagyon csálóka, mivel okos és buta egyaránt hasonló súllyal tud beleszólni az állam életébe. Ezért kívánatos lenne a nagykorúság életkorának emelése, vagy állampolgári ismeretekből vizsga kötelezővé tétele, vagy egyéb hasonló intézkedés, mivel így nagyon igazságtalan és a közjó számára káros döntés is születethet. Ennek az elvnek a mai haszonélvezői azok a pártok, akik ravasz kampányfogásokkal képesek sok szavazatot gyűjteni. Ennyit röviden a modern társadalmakban létező nagykorúságról, illetve a polgárok szilárd világnézetű meggyőződéséről. Vagyis igencsak kérdéses, hogy a polgárok képesek a történelmi pillanatokban felismerni valódi érdekeiket, a társadalom valódi értékeit.). 2. Az államok osztályozása az államhatalom társadalmi alapjai szerint: Itt a kaszt-, a réteg-, vagy osztályuralom különböző formáiról van szó. Ez lehet papi, katonai rend, lehet feudális nemesi réteg, tőkésék, vagy valamely párthoz tartozó sajátos klikk uralma. A) Valamely vallási eszme uralmán alapuló államberendezkedés (teokrácia), mely sokszor egy-egy karizmatikus egyéniség, illetve vallásalapító, netán próféta személyéhez kapcsolódik; B) A karizmatikus eszme szekularizált formáján alapuló államforma: egyes népszerű vezetők és nagy közvélemény-formáló hatású személyek és az általuk befolyásolt csoport uralma. C) Az egyes társadalmi

legalább is támogatói a hatalomnak.²¹ Ezt a fejezetet Horváth Sándor azzal a konklúzióval zárja, hogy az állam, mint olyan, nem tekinthető a társadalom megszemélyesülésének, illetve megszemélyesítőjének, s ugyancsak nem szabad öncélú valóságként sem tekinteni, mint ahogy a sokaság sem minősíthető minden további nélkül államnak. Az állam szerinte a sokaságnak és a hatalomnak a szerves egysége, vagyis személyllyé vált és személyként létező, illetve működő társadalom.

2. Az állami cél társadalomszervező ereje és határai

Az arisztotelészi matéria-forma modelljében az állam anyagi eleme a nép (vagy inkább a sokaság) és a társadalomalkotó elemek, míg formai eleme az államhatalom,

régeket illetően lehet bürokrácia, vagyis a funkcionáriusok, vagy a technika szakembereiből álló technokrácia uralmáról is beszélni; vagy az egyes lobbik, társadalmi nyomást gyakorolni tudó csoportok uralmáról. Ez utóbbi két esetben a közjó különösen veszélynek kitett, mivel a részérdekek sokasága (amiből sohasem adható össze az egész, mert az egész előbb van, mint a részei!) kegyetlen érvényesítése során maga az államhatalom stabilitása, illetve a kormányozhatóság kerül veszélybe. 3. Az államok osztályozása az államhatalom korlátai alapján: Ennek a felosztásnak az alapja az államhatalomnak a társadalomba való beavatkozásának mértéke. Így beszélhetünk A) Totalitárius államról, melynek ósét a despotikus rendszerekben, illetve a XVIII. századi porosz abszolutista rendőrállamban kell keresnünk. Ám fogalmát a XX. századi totalitárius államokhoz (nemzeti szocializmus, fasizmus, bolsevik kommunizmus) kell kapcsolni. Ennek az államberendezkedésnek az alábbiak a fő jellemvonásai: „[...] a „civil társadalom” átpolitizálódása, a világnézeti dogmatizmus, az egypárti diktatúra, a közvélemény manipulálása, valamint a szervezeten és rendszeresen alkalmazott erőszak. Míg az abszolutista rendőrállam legalább elméletben tartotta magát a keresztény vallás és erkölcs normáihoz, továbbá az ún. alaptörvényekhez, addig a modern totalitárius állam ilyen korlátozásokat nem ismer. A gyakorlatban nem érvényesülnek az alkotmányban vagy más dokumentumokban rögzített emberi vagy állampolgári jogok sem; nincs olyan elkülönült egyéni szabadság-szféra, amelynek tiszteletben tartását az állam magára nézve kötelezőnek ismerné el”. (PÉTERI i. m. 116–117.). B) A liberális államberendezkedés: ebben az államformában az állam tartózkodik attól, hogy beleavatkozzék az egyéni tevékenységi szférába; ez együtt jár a demokráciával; a liberális állam tartózkodik attól is, hogy beleavatkozzék a gazdasági életbe, szabad teret adva az egyéni kezdeményezésnek; ugyancsak a privátszférába utalja ez az állameszme a polgárok lelkiismereti- és vallásszabadságának a kérdését is. C) A szabadság és a jog összeegyeztetéséből jegecesedik ki az ún. jogállam eszméje, mely szerint minden polgárnak ugyanolyan jogai vannak, ahol a törvények is a nép akaratát tükrözik. Ennek az államformának egy válfaja az ún. formális jogállam koncepció, mely pozitivistá felfogás és nagy veszélyeket rejt magában, mivel ebben az esetben a törvényhozó maga töltheti meg tartalommal a törvényeket. A kiutat a szociális jogállameszme jelentette, mely a közjó érdekében kívánt beavatkozni a szabad verseny korlátlanságából adódó rendellenességek megszüntetésére. Az állam viszont túl nagy hatalomra tett szert polgárai felett ezekben az állameszmékben, mivel a jólétről való gondoskodás címén sok funkciót átvett az egyén vagy a család és egyéb testületek illetékességi területéről. Ez viszont nagy dilemma elé állította a legújabb kor emberét, mely „[...] éppen abban áll, hogy nem vezet-e az új irányvonal a jogállamiság lerombolásához, s lehetséges-e megőrizni a szabad, demokratikus társadalom jogának lényeges alapelveit” (PÉTERI i. m. 119.). 4. Az államok osztályozása az államhatalom gyakorlásának területi aspektusa szerint: A) Az államon belül: Mivel maga az állami is kisebb társadalmi alakatokat foglal magába, melyeknek sajátos érdekeik vannak, tehát együttműködésük nem mentes a konfliktusoktól. Ezeknek a kezelése megoldandó feladat, melyet a helyi, regionális, állami és nemzetközi szinten alkalmazott egészséges centralizáció-decentralizáció stratégiával lehet kellően kordában tartani; B) Államok között a föderatív eszme egyrészt: a) az államszövetségben, másrészt b) a szövetségi államban ölthet testet. Erről lásd: 74. jegyzet.

²¹ Vö. HORVÁTH i. m. 296.

mely kellően erős és tartós ahhoz, hogy a tömegeből népet, azaz azonos törvények alatt élő, szerves módon egy és egyetlen társadalmat alkosson. Ez a garanciája az állam személyi méltóságának, ha organizmusként kíván működni, ami annyit jelent, hogy a részek az egészért tevékenykednek, tehát nincs abszolút önrendelkezési joguk. Ezért nevezi Horváth a tomista állameszmét a népfenség és az állam-abszolutizmus szintézisének.²² E felfogás tükrében az egyes elemek, az egyén, a család, a törzs, a nemzet sajátos jogai az államhatalom által végzett egyesítés és közös célra irányítás miatt tompulnak, de csak annyiban, amit az egyesítés és közös célra irányítás megkövetel. E tompulás inkább mennyiségi jellegű, s nem annyira minőségi, mivel az államot „[...] jogalanyok, a saját körükben önrendelkezéssel felruházott elemek, emberek előzik meg, az egységesítés és szervezés annyival nehezebb feladat gyanánt vár reá, amennyivel a szabadon működő ok ellenállása és önállóságra való törekvése a természet erőinek ilyenmű törekvéseit felülmúlja. De ugyanebből az okból társadalmi téren sokkal szükségesebb is a szervezés, mint a fizikai valóságban: a temperálás és szervezés, vagyis a különféle törekvések egységes célra való irányítása az államra nézve létkérdés és létjogi priusa alapján a tömeg közjávána megvalósítása érdekében föltétlen kötelesség.”²³ Az államhatalom fenti tevékenysége két módon kell, hogy megmutatkozzék: 1. az ún. temperálásban, vagyis abban a folyamatban, mely révén az anyagi részek alkalmassá válnak az államorganizmusban való életre, 2. és az ún. informálásban, vagyis a tulajdonképpeni alakításban, melynek segítségével a különálló elemek beleolvadnak, de benne fel nem oldódnak, az államorganizmusban. Ennek a két állami tevékenységnek a határát és legitimitását a közjő, vagyis az egyes elemek által az államalakításkor kijelölt közös cél adja. Ez egyfajta szövetségkötésként is felfogható, s épp e szövetség megkötése révén lesz képes a társadalom biztosítani azokat feltételeket, melyek nélkülözhetetlenek úgy az egyén, mint a család, a haza, a nemzet fennmaradása, kibontakozása számára. Ezt a közjót, közérdeket kell tehát az államnak, mint egyfajta megvalósítandó eszményt kitűznie a maga és polgárai számára.²⁴ Erre ugyanakkor oktatni kell a polgárokat, s magának az államnak is eme eszme magasán kell állnia, sőt nem szabad megtűrnie magán belül olyan alanyokat, melyek maguk akarnak rendelkezni a közjóról. Ha ezt egy adott állam eltűrné, önmagát tagadná, tehát alkalmatlanná válna tulajdonképpeni feladata betöltésére. A közjő ugyanakkor nem egy automatikusan létező valóság, hanem állandó törekvés annak biztosítására (*Bonum commune non est finis communicandus, sed acquirendus*).

A mondottakból kiviláglik, hogy az államhatalomnak kellő erővel, vagyis valódi hatalommal kell rendelkeznie céljai megvalósításához. Ha ereje gyengül, nem lesz képes ellátni azokat a feladatokat, melyek létbe szőlították. Ellenben ha túl nagy erő

²² Vö. HORVÁTH i. m. 298.

²³ Vö. HORVÁTH i. m. 299.

²⁴ Vö. HORVÁTH i. m. 303. „Amíg a tömeg nincs áthatva a közjő eszméjétől, s ez nem ad neki egységes léte, fellépést és működési módot, addig társadalmi életéről, annak az általános és érdekfeletti jónak a megvalósításáról és a társadalmi elemek hiányainak kiegészítéséről, tehát államról, állami életéről szó nem lehet.”

koncentrálódik benne, hajlamos lesz a közjó szabta kereteket túllépve, indokolatlanul megnyirbálni alkotóelemei jogait, és kiterjeszteni polgárai kötelezettségeit.

3. Az állam elemei: nép, nemzet

Ennek a fejezetnek a beiktatását az tette szükségessé, hogy a politikai erők az elmúlt század első felében sokat hangoztatták a népek önrendelkezési jogát, s abban a kontextusban, mintha a népeknek létezne ilyen joga a törvényes állam keretein belül is.²⁵ Horváth épp ezért tartotta célszerűnek megvizsgálni azt, hogy miben is áll a nép, a nemzet és az önrendelkezés tulajdonképpeni fogalma.

A népen az alábbiit érti: „A népfogalom tulajdonképpeni értelmét az államhatalom alatt egyesített és szerves társadalmi egésszé fejlődött sokaságban határozhatjuk meg.”²⁶ Ez a meghatározás azonban elvonatkoztat attól, hogy vajon népek nevezhető-e az államhatalom nélküli tömeg. Az erre adott válasz filológiai probléma. Sokkal fontosabbnak tartja a nép-fogalom egy másik jelentését, amikor is az állam-organizmust több nép alkotja, tehát több nemzetiségű. Ebben az esetben a népet nem lehet és nem szabad a nemzettel összetéveszteni. Vajon ilyen állam fennállta esetén van-e népeinek, nemzetiségeinek önrendelkezési joga? Horváth válasza egyértelműen nem, mivel „[...] ebben az alakban a nemzet csak mint az állam-organizmus egyik eleme szerepelhet, s bár vannak el nem idegeníthető természetes jogai éppúgy mint az egyének és családok, mindazonáltal a temperálás természetes folyamatában hasonlóan részt kell vennie, mint a többi elemnek, vagyis be kell olvadnia az állam-organizmusba és öncélú törekvéseit alá kell rendelnie a közjónak. A nemzet joga eszerint nem lehet egyenlő a nép jogával.”²⁷

Az emberi társadalmi fejlődés egy sajátos, épp az államiság alatti lépcsőfokon álló szerveződési szintjét képezi a nemzet, melyet az alábbi módon határoz meg szerzőnk: „Nemzetet tehát bölcséletileg azt a társadalmilag még nem rendezett sokaságot (tömeget, okhlosz) értjük, amelyet a vér, de legalábbis a területi és kozmikus körülmények, a közös sors és kultúra közösségi egységbe olvasztanak, ami által alkalmassá válik arra, hogy a tökéletes erkölcsi testület anyaga, sőt lényeges részeként léphessen föl és vigye oda azokat az elemeket, amelyekből fölépül.”²⁸ Egy nemzet elvileg ugyanakkor képes arra, hogy államot alkosson, s ezt az államot nemzeti államnak, vagy nemzetállamnak kell neveznünk. A nemzeti büszkeség s a nemzeti értékek védelme nem ellensége az állam iránti hasonló érzületnek, hanem melegegáya. Ám itt két torzult lelki beállítottság illetve ebből táplálkozó téves magatartásmód lehetséges,

²⁵ HORVÁTH i. m. 306: „Valóságként láttuk a totális államot, amely a hatalom fogalmával összeköthető majdnem minden következtetést levont és megvalósított. Láttuk a Népszövetség csődjét, amelynek külsőleg megállapítható és a bölcselőt érdeklő oka az volt, hogy az egyes tagok személyi méltóságát nem becsülték meg, tehát nem a természetjogi, hanem politikai erő-hatalmi megfontolások játszottak ott szerepet. Azt is láttuk, hogy milyen képmutatás rejtőzött a népek önrendelkezése jelszó mögött. Az elnyomást, egyes kiváltságosok hatalmi túlkapasait akarták ezzel leplezni és eltakarni.”

²⁶ Vö. HORVÁTH i. m. 306.

²⁷ Vö. HORVÁTH i. m. 307.

²⁸ Vö. HORVÁTH i. m. 312.

ami a történelem során különböző formákban ismét és ismét megjelenik: ezek a nacionalizmus,²⁹ a másik pedig az internacionalizmus. A nacionalizmus „[...] a nemzeti érdekekben keresi minden értékelés mértékét és középpontját, míg az internacionalizmus pedig nem becsüli meg, sőt egyenesen tagadja azt. Az első azért helytelen, mivel a nemzet és érdekei csak része az állami, de főleg az általános emberi közjónak. Ezek szerint kell tehát az összes részleges, így a nemzeti érdekeket is, értékelni és mértékelni. A nemzetköziség nem köti magát semmiféle nemzeti érdekhez sem. Rút önzését legjobban az ubi bene, ibi patria ostoba jelszava fejezi ki. [...] A természet a tisztességes, erkölcsi jóra (bonum honestum) akarja nevelni az embert és ilyen alapra felépített társadalom kialakulását célozza. Ehhez pedig szükséges az emberiség természetes és megszerzett javainak és értékeinek megbecsülése és ápolása. [...] A nemzeti értékek elhanyagolása és megvetése tehát részben természetellenes, részben pedig igen hálátlan érzület következménye. Ebből tehát nem származhat egészséges erkölcsi testület.”³⁰ E két téves felfogás mintegy ellenszere a nemzetekfelettség, mely „[...] az összes nemzetek javát felölelő jó és cél akarásából indul ki, innen szemléli az egyesek javát, eszerint ítélkezik róluk. [...] Abból a helyes elvből táplálkozik, hogy az általános mértékeli a részlegest és nem fordítva [...]. Ez a nemzetfölöttiség megóv bennünket a nemzetiesség korlátolt szemléletétől, de a nemzettel szemben való közömbösséget és közönyösséget is megszünteti. A nemzetfölöttiség a nemzetek közötti béke és egyetértés legjobb megvalósítója, isteni szikra és érzület az emberi lelkekben.”³¹

4. Az állami önrendelkezés és határai

Már a nemzeti önrendelkezés problémájának boncolgatásakor arra a következtetésre jutott Horváth Sándor, hogy az egyes nemzeteknek, illetve nemzetiségeknek, amennyiben törvényes állam részét képezik, nincs abszolút önrendelkezésük, vagyis önmagában nem léphetnek ki semmilyen címen az állam kötelékéből. Ebben a fejezetben szerzünk arra keresi a választ, hogy mégis mire terjedhet ki egyáltalán a népek, illetve az állam önrendelkezési joga. Milyen tényezők esetén szállhat vissza az államalkotó elemekre az önrendelkezés joga.

Mindjárt a már sokat emlegetett önrendelkezés pontos meghatározásával kezdi ezt a fejezetet. „Önrendelkezésről az eszes teremtménynél beszélünk és a szabad elhatározást vagy akaratnyilvánítást értjük rajta. Önrendelkezés és szabadság tehát azonos fogalmak. Az első inkább a parancsszóban foglalt rendezést emeli ki, a második pedig a döntés mibenlétét, a szükségszerűség kizárását hangsúlyozza. A személyi

²⁹ A nemzeti szocializmus szerint a nemzet uralmát a vér tisztasága és a faj ereje biztosítja. Ennek a tévedésnek a megcáfolására írta Horváth a *XII. Pius pápaságának nagy problémái* című tanulmányát, mely a Nemzeti Újság 1942. május 31-i számában jelent meg. Ugyancsak megjelent a rá következő évben a *Hivédelmi tanulmányok* utolsó cikként is. Az érdeklődő olvasó bővebb eligazítást kaphat a vér és a faj problémaköréről NYÉKI K.: *Vallás és faj*. Budapest, 1941. című munkájában.

³⁰ Vö. HORVÁTH i. m. 313.

³¹ Vö. HORVÁTH i. m. 314.

méltósággal elválaszthatatlanul összefüggő jog és képesség ez, amelynek határai azonosak a személyi méltóság határaitól.³² Ugyanakkor rögtön hozzát teszi, hogy az önrendelkezés abszolút módon csak Istent illeti meg, az egyént és az államot pedig csak saját természetük szabta határain belül. Ez azt jelenti, hogy a végső cél akarását illetően nincs önrendelkezés, hiszen sem az egyén, sem az állam nem magának köszönheti létét. Ezért „[...] az önrendelkezés jogkörébe a cél konkrét meghatározása és az eszközök kiválasztása, röviden a sorsdöntés tartozik, mindez természetesen az értelem útmutatása, tehát az örök és az időleges törvények határai között.”³³

Az önrendelkezés konkrétabb határait pedig magának az érdekközösségnek, vagyis az államnak az objektív értelemben vett célja jelöli ki. Ennek olyan célnak kell lennie, ami tompítja ugyan az államalkotó kisebb természetes társadalmi alakulatok korábbi természetes jogait, ám semmiképp sem törölheti. Például a család (szülők) neveléshez való elsődleges jogát az állam nem törölheti, ám előírhatja a közjó érdekében a kötelező oktatást. Hasonló módon adott nemzet (ha több nemzet alkot egy államot) nemzeti történelmi örökségét, kultúráját és nyelvét sem törölheti az államhatalom, ám azt előírhatja, hogy más nyelv lesz az állam hivatalos nyelve, illetve, hogy az állam kultúráját, történelmi örökségét, nyelvét a polgárai ismerjék. Az államalkotás pillanatakor az államhatalom tehát nem egy eleve teljesen rendezetlen és absztrakt értelemben vett egyenlő emberegyedeket talál maga előtt, hanem már sajátos struktúrával, történelmi és kulturális hagyományokkal, s ezekből adódó jogokkal és kötelezettségekkel rendelkező embereket, társadalmi alakulatokat. S ezek a javak mintegy az állam által garantált közjó részét fogják képezni, ám az állam által garantált és megvalósítandó közjó minőségileg új képződmény ezekhez képest. Ez azt jelenti tehát, hogy „[...] az egységesítő célt, a közjót, a részleges társadalmi alakulások nem hozzák létre, hanem maguk előtt találják, amiértis nincs módjukban ezt akarni vagy nem akarni. Ezt a kérdést már eldöntötte rájuk nézve a természet, amely föltétlenül kiegészítésre váró hiányokkal hozta őket létre. Ebben az irányban tehát nincs sorsdöntő szavuk, és önrendelkezési joguk, legfeljebb a közjó konkrét meghatározására, tehát az államkötelék kiválasztására vonatkozhatik. A természet sem az egyént, sem a családot, sem pedig a nemzetet nem teremtette meghatározott állam polgárának, úgyhogy a sorsdöntő szót ebben az irányban mindenki maga mondhatja ki. Ha ez megtörtént, természetes önrendelkezési joguk eredeti elevenségéből engedniök kell s erre, mint az állam igényeit törölő tényezőre többé már nem hivatkozhat: önrendelkezésük kereteit a közjó határozza meg; ezt pedig a részleges jóért fölláldozni s az utóbbiról az előbbi hátrányára dönteni nem lehet”.³⁴ Ez a fejtegetés azt teszi világossá, hogy csak az államnak, mint egyének és államhatalom szerves egységének van önrendelkezési joga. Külön sem a tömegnek, sem pedig az államhatalomnak ilyen joga

³² Vö. HORVÁTH i. m. 316.

³³ Vö. Uo.

³⁴ Vö. HORVÁTH i. m. 317.

nincs, mivel sem a tömegnek, mint olyannak, sem az államhatalomnak önmagában nincs személyi jellege. Az is világos, hogy az állam önrendelkezési joga sem korlátlan, hanem ennek az „[...] örök és természetes törvények útmutatása adja meg az általános irányokat, míg az idők jogos követelménye, tehát a történelmi fejlődés, valamint a többi körülmények figyelembevételé szabja meg e rendelkezés közelebbi normáit. Ez az önrendelkezési jog nem egyéb, mint Aristoteles és Szent Tamás prudentia regnativa-ja”.³⁵ Így a közjó konkrét megalkotása az állam dolga, amit analóg módon természetesen jelentősen befolyásolnak az ítélelhozatal egyéni tényezői is, így az egyén hajlandóságai (temperamentum stb.), neveltetése, környezetéből ért hatások, stb. Horváth szerint ez az állami önrendelkezés első és legfőbb sajátossága. A másodikat pedig a közjó igazságos elosztásában, megvalósításában látja. Ez utóbbinak a megvalósítása igen nehéz, mivel az állam ezen a ponton ismételtlen összeütközhet alkotó elemeinek természetes vagy szerzett jogával. Ezeket a jogokat az államnak alapvetően tiszteletben kell tartania, egészen addig, amíg nem válnak a közjó számára károsakká. Nagy kormányzati bölcseség szükséges ehhez.

³⁵ Vö. HORVÁTH i. m. 318. Az okosságot Horváth az alábbi módon írja körül: „[...] az okosság erénye [...] a természetjog konkrét megvalósítására törekszik, ennek egyes rendelkezéseit és parancsait lesi el és állítja a lelkiismeret szavában a cselekvő személy elé. Hogy tehát ennek az erénynek a működése a természetjog egészen különös védelme és ellenőrzése alá van rendelve, minden bizonyítás nélkül beláthatjuk, ha elfogadjuk, hogy akaratunk rendezettségétől függ személyiségünk erkölcsi súlya és értéke.” HORVÁTH S.: A természetjog egyedi vonatkozásai. In HORVÁTH S.: *Örök eszmék és eszmei magvak Szent Tamásnál*. Budapest, 1944, 222. A skolasztikus erkölcsoteológia a 'prudentia regnativa', vagyis a 'kormányzati okosság' (ez a mások vezetésében kifejtett okosság) mellett megkülönböztette az egyéni életet irányító okosságot (prudentia monastica), a családi életet irányító okosságot (prudentia oeconomica), a közéleti okosságot (prudentia politica) és a katonai okosságot (prudentia militaris). Ez az erény mindegyik változatában adott dolog megfontolásában, annak helyes megítélésében és e belátásból eredő parancsolásban fejeződik ki. Érdemes itt megemlíteni az okosság kiegészítő erényeit, az okossághoz hasonló erényeket, és a vele kapcsolatos visszaéléseket is: „Kiegészítő erényei: a visszaemlékezés jó készsége, illetőleg a múltak helyes megítélése (memoria), a jelen körülmények helyes megítélése, azaz az értelmesség (intelligentia), a gondos előrelátás (providentia), a körültekintés (circumspectio), azaz a körülmények helyes mérlegelése, az óvatosság (cautio), a felmerülő akadályok távoltartásában, a tanulékonyág (docilitas), mások véleményének készséges felhasználása. Hasonló erények: a helyes eligazozás, okos tanács a kétségek idején (eubulia); a rendszerező készség egyes cselekedeteknek a törvény keretébe való beillesztése vagy azoknak a törvény alól való kiemelése körül (gnome); az utóbbi irányítja az epikiát. Az okosság elleni vétség: 1. Hiányok révén: a hirtelenkedés, kapkodás az ítéletalkotásban (precipitatio), ellentéte a helyesen eligazozó higgadt megfontolásnak; a megfontolatlanág (inconsideratio), mely a hirtelenkedésnek a következménye, de származhatik hanyagságból (negligentia) is; az ítéleteinkben való állhatatlanság (inconstantia). 2. Túlzás által: az ügyes élvezethajhászat (prudentia carnis), az agyafúrtság (astutia) főképp rossz cél elérésére alattomos eszközök ügyes felkutatása; a törbeejtés, félrevezetés, csalás (fallacia), mégpedig ha tettben nyilvánul meg; a cselvetés (fraus), ha szóban, a becsapás (dolus), az anyagiakért való túlzó buzgólkodás (sollicitudo temporalium); a túlzóan aggódo gondosság a jövőről (sollicitudo futurorum).” Vö. EVETOVICS K.: *Katolikus erkölcsstan I*. Budapest, 1940, 31–32.

Eddig úgy vizsgáltuk az államot, mint aminek saját elemei vannak, melyeket szerves módon kell az államhatalomnak a közjó³⁶ igazságos³⁷ kijelölésével az állam-organizmusba integrálnia. Mindeztidáig nem foglalkoztunk azzal a körülménnyel, hogy ezt a hatalmi tevékenységet az államhatalom vajon szabadon teszi-e, azaz, hogy ezt a hatalmat más államhatalomtól függetlenül tudja-e megvalósítani. A szó szoros értelmében csak akkor beszélhetünk teljes értékű állam létrejöttéről, ha ezt a kormányzati tevékenységét valóban más hatalomtól függetlenül, azaz szuverén módon gyakorolja, s kormányzati tevékenységéért egyedül a Teremtőnek tartozik

³⁶ A közjó tárgyi szempontból Horváth szerint a természetjogban gyökerezik, melynek kialakításában a társadalom minden alkotóelemének részt kell vennie. Végső esetben az államhatalom az önként nem engedelmeskedő polgárokat köteles az igazságosság megtartására kötelezni, kényszeríteni. Vö. HORVÁTH S.: *A természetjog rendező szerepe*. Budapest, 1941, 53.

³⁷ Az igazságosság erényénél is érdemes elidőznünk egy kicsit. Az igazságosságot úgy határozhatnánk meg, mint személyek közötti igények kiegyenlítését. Az az erény, mely ezt a kiegyenlítést végzi, az igazságosság erénye. Kinek-kinek a jogát adja meg. A jog tehát „[...] nem egyoldalú követelés, nem is egyoldalú teljesítmény (teljesítés), hanem a kettőnek a szintézise. Amikor tehát jogot állítunk, akkor köteletséget, tartozást (debitum) állapítunk meg, úgyhogy a jog egyrészt a követelő javát, másrészt azonban terhet is jelent, mégpedig nemcsak a teljesítő, hanem az igénylő személy szempontjából is, amennyiben az igazat, a jogot nem tetszés szerint, nem is a maga érdeke, hanem a vele szemben álló személy igényei szerint határozhatja csak meg.” Vö. HORVÁTH (1944) i. m. 217. Az igazságosság feltételezi mások jogát, vagyis sérthetetlen erkölcsi jogosultságát valaminek a birtoklására, megkövetelésére (habendi, faciendi, exigendi). Legáltalánosabb értelemben ez az erény minden más erényre kiterjed, mert arra indít, hogy mindaz, amivel tartozunk Istennek, embertársainknak és önmagunknak, azt megadjuk. Szorosabban véve azonban csak a mások és az Isten vonatkozásában fennálló kötelezettségeinket jelenti. Ha pedig a lehető legszorosabb értelemben vesszük, akkor csak a felebarátaink jogának a kiegyenlítését jelenti. Ellentéte az igazságtalanság, illetve a jogtalanság.

Fajai: 1. kiegyenlítő, vagy kölcsönös igazságosság (iustitia commutativa): embernek más emberrel, mint egyenjogú féllel szemben fennálló tartozását és kiegyenlítését szabályozza, pl. adás-vételi szerződés; 2. osztó igazságosság (iustitia distributiva): a közösségnek az egyénnel szemben fennálló tartozását szabályozza. Az állam tehát köteles a közterheket arányosan elosztani, fenntartva az iskolákat, a kórházakat, az egyéb közintézményeket, közüzemeket. Az állam itt akkor válik igazságtalanná polgárával szemben, ha személyválogató, ha méltatlanokat helyez előtérbe (korruptio, nepotizmus és protekcionizmus); 3. a törvényes igazságosság vagy egyetemes igazságosság (iustitia legalis seu generalis): az egyénnek a társadalommal szembeni és az állam törvényei által előírt tartozását szabályozza. Ez gyakorlatilag a közteherviselés. Egyetemes igazságosságnak akkor nevezzük, ha a közjót célzó összes természeti követelmények (tehát az írott törvényeken kívüli követelményeket is!) sürgetését jelenti. Ennek az eszmei maga az általános emberszeretet, vagy a iustitia legalis naturalis, konkrét megvalósulási módja pedig a iustitia legalis positiva (Vö. HORVÁTH (1941) i. m. 53.). Horváth a jogrendezés lelkének nevezi 4. a szociális igazságosságot (iustitia socialis), mely azt fogalmazza meg, hogy az egyén éljen a köz javára. Ennek tárgya az anyagi javak megszerzéséhez szükséges lehetőségek megteremtése, a munkanélküliség felszámolása, a különböző társadalmi csoportok, illetve osztályok harmóniába hozatala, a kielégítő szociális állapotok megteremtése. 5. A büntető igazságosság (iustitia vindicativa): ez az igazságosság fajta a törvényes, az osztó és a csereigazságosságot egyszerre érvényesíti. Adott a kiszabható büntetés, melynek az elkövetett bűncselekménnyel arányosnak kell lennie. Ez a cselekedet a közjó fenntartását szolgálja. Az igazságossággal kapcsolatban Horváth részletes fejtegetéseit lásd: A. HORVÁTH: *Eigentumsrecht nach dem hl. Thomas von Aquin*. Graz, 1929, 11–33.

Az igazságosság körébe eső, hasonló erények: 1. a hálás lelkület, hála (gratitudo): a kapott jótéteményről való megemlékezés, illetve annak szóban, tettben való viszonzása. Ellentéte a hállatlanság

felelősséggel.³⁸ Az állam tehát nem önmaga főnöke vagy önmaga beosztottja, s nem is a nép beosztottja vagy önkényes főnöke, hanem felsőbb fórumnak, Istennek tartozik felelősséggel, és pedig abban a tekintetben, hogy a Teremtő szándékolta rend alapján rendezte-e be a társadalmat, vagy nem. Ez közelebbről a keresztény természetjog-tan megvalósítását jelenti. További szempont, hogy az állam létrejöttékor nem számít jelentős tényezőnek sem népeinek kulturális színvonala, sem pedig az uralt terület nagysága. A lényeg, hogy azt a hatalmat tudja érvényesíteni, ami egyedül az államhatalom sajátja.

Ezek tisztázása után szerzőnk egy fontos kitérőt tesz annak a kérdésnek a megválaszolásával, hogy „[...] vajon tárgya-e a nemzeti állam önrendelkezési jogának idegen államkötelékbe tartozó vér- vagy nyelvrokonai és az általuk lakott területek sorának intézése?”³⁹ A válasza egyértelmű nem, mivel ez más hatalmi tényező jogbitolásának minősül, s az állami szuverenitást tagadja. Sőt azt is állítja, hogy nincs más jogcím az ilyen nemzetiségi problémák megoldására, mint az általa felszólamlási jognak nevezett jogorvoslati lehetőség.⁴⁰

(ingratitude). 2. a magánjellegű, helyes mértékkel alkalmazott büntetés (vindicatio), a jogtalanság helyreállítása, a jónak védelme és mások megjavítása céljából. 3. a bőkezűség (liberalitas) az okosság szemmel tartásával adott bőséges adakozás. Ellentéte a fősévség (avaritia) és a pazarlás (prodigalitas). 4. a nyájasság (affabilitas), másokkal szemben szóban, tettben illő viselkedés, amely kedvességben, udvariasságban, néha a barátságig fokozódó szeretetben (amicitia) mutatkozik meg. Ellentéte a hízelgés (adulatio, blanditiae), a mogorvaság, darabosság, kellemetlenkedés (morositas, litium). 5. a méltányosság (aequitas, moderatio), mely a jog méltányosan okos mérséklése, nem túlzó sürgetése, ha ezzel a magatartással senkinek sem ártunk és vele a jót szolgáljuk. 6. a vallásosság (religio), a kegyelet (pietas) és a tekintélytiszteltet (observantia) erényei, melyek az Istennel, a hazával, a szülőkkel, valamint az előljárókkal, vagyis a hatalom különféle szerveivel szembeni figyelmet és fegyelmezettséget jelentik. Vö. EVETOVICS i. m. 32–35. Az igazságossággal kapcsolatban alapos kitekintést adnak: E. HAMEL: Iustitia et iura hominum in Sancta Scriptura. *Periodica*, 69 (1980) 201–217; E. HAMEL: Iustitia in constitutione pastoralis Gaudium et spes Concilii Vaticani II de Ecclesia in mundo huius temporis. *Periodica*, 55 (1966) 315–353.

³⁸ A szuverenitással kapcsolatban különbséget tehetünk a külső és a belső szuverenitás között. Az előbbi azt jelenti, hogy az adott állam a nemzetközi életben önállóan, függetlenül más államoktól, mint nemzetközi jogalany vesz részt. Belső szuverenitáson pedig azt értjük, hogy az adott államnak rendelkezésére áll az a legfőbb hatalom, aminek erejében önállóan képes a jogrendjét megalkotni és fenntartani. Boden nyomán az alábbi jogköröket jelöli a szuverenitás: a törvényhozást, a kiváltságok, mentességek, mentelmi jog adományozását, a háborúindítás és békekötést, a bíraskodást, a kegyelmezést, a tisztégviselők kinevezését, a pénzverést és az adókvétést. Természetesen az államhatalomnak a néppel szemben is van felelőssége abban az értelemben, hogy felelős módon kell hatalmát gyakorolnia, ám a nép, mint olyan nem számoltathatja el az államot, tehát nem ítékezhet felette.

³⁹ Vö. HORVÁTH i. m. 319.

⁴⁰ „A nemzetiség és az állam ugyanis lényegesen különböző egységeket alkotnak s így érdekeik is teljesen eltérnek. Ami a nemzetiségnek javára válhatnék, az talán az állami közös romlását, de legalább is csorbulását vonhatná maga után, főleg akkor, ha a nemzetiség javát idegen államkötelék érdekei szerint mérjük. [...] A vér köteléke tehát magában véve nem ad a beavatkozásra jogcímet, azért, mert egy erősebb erkölcsi kötelék azt legyőzte s így az előbbi jogainak helyét is elfoglalja. Ezt azért állapítottuk meg, hogy a természetjogi védelmet megtagadhatjuk attól a birtoklástól, amely a vis major révén csak ezen a nemzeti összetartozás jogcímén ragadott ki más államkötelékből népeket és területeket. Ez magában véve ilyen birtoklást sohasem szentesíthet.” Vö. HORVÁTH i. m. 319. és 1. jegyzet is.

E kérdés tisztázása után mintegy az eddigiek konklúziójaként, egy természetjogi tétel megfogalmazása következik: „Amíg a népek önrendelkezési jogán csak az állam függetlenségét, tehát a közjó konkrét meghatározhatását és az alattvalók sorsának idegen befolyás vagy felelősség kötelezettsége nélküli rendezhetését értjük, addig a természetjog talaján állunk, a jelszó⁴¹ igazságot tartalmaz és jogos követelményt mond ki.”⁴²

Az állam ugyanakkor – a történelem tanúsága szerint – nem volt mindig és nem is szokott örökéletű lenni. Mi történik akkor, ha bármi okból adódóan, egy adott állam-alakulat felbomlik, tehát elemeire oszlik. Visszakapják-e a korábbi államalkotó elemek (a népek) államalkotó önrendelkezési jogukat? A felelethez ismét egy természetjogi tételből indul ki. Éspedig abból az elvből, hogy a népek államalkotó, tehát önrendelkező tevékenysége, ha elérkeznek a társadalmi-történelmi fejlődés ezen stádiumához, természetjogi követelmény. Ezt a jogot a nép ilyen esetben mint eszes lények döntéseként gyakorolja, s az államalkotásban az emberi társadalmi lét beteljesül. Ha tehát ismét megvan a lehetőség az állam alapítására, úgy ez az alkotóelemeknek, mint értelmes lényeknek joguk és kötelességük egyszerre. Ebben az esetben el kell határozniuk az államalakítást, továbbá meg kell határozniuk az állam célját, a közjót, valamint a közjó megvalósításának székhelyét, az hatalomgyakorlás konkrét formáját. Horváth állítja tehát egy ilyen jognak a természetjogi megalapozottságát, ugyanakkor, mint a történelem ismerője, rögtön fel is teszi a kijózanító ható és kétkedésre okot adó kérdést: „Volt-e valaha a népeknek ilyen önrendelkezési joguk? Az államforma meghatározást illetően nem kételkedhetünk benne, ámde talán nem tévedünk, ha az államalakulás leírt módját tisztán filozófiai elvonásnak mondjuk. A történelem tanúsága szerint rendszeren a vis major és nem a népek önrendelkezési joga hozta létre az államot.”⁴³ E történelmi konstans ellenére a népek fenti értelemben vett államalkotó, az állam célját kitzúzó és a hatalom gyakorlásának formáját meghatározó önrendelkezési joga természetjogi norma.

A népek államalkotó önrendelkezési jogokkal mindazokban az esetekben élhetnek és élniük is kell, amikor az adott államhatalom felbomlik, ami akkor következik be, amikor a hatalom elveszíti tényleges társadalomformáló, szervező befolyását és azt összetartó erejét. Horváth Sándor ezt a bomlást nemcsak akkor kezeli tényként, ha

⁴¹ Ez a népek önrendelkezési jogára vonatkozik.

⁴² Vö. HORVÁTH i. m. 320.

⁴³ Vö. HORVÁTH i. m. 321. Ma az állambölcselet az alábbi főbb államkeletkezési elméleteket ismeri: 1. A teokratikus elmélet, mely szerint az államnak isteni eredete van. Itt az istenség jelöli ki azt a személyt, aki a legfőbb földi hatalmat gyakorolja; 2. A patriarchális elmélet szerint az állam közvetlenül a megnövekedett családból (nemzetség, törzs, nemzet), a hatalom birtokosainak hatalma pedig az apának a család tagjai feletti hatalmából keletkezett; 3. A patrimonális elmélet azt tanítja, hogy az állam a földre vonatkozó tulajdonjogból keletkezett (patrimonium=örökbirtok); 4. A szerződéselmélet megalkotói szerint az állam alapját az emberek közt létrejött társadalmi szerződés adja. Ezt a szerződést azért kellett megkötöni, nehogy anarchia legyen a társadalomban (bellum omnium contra omnes); 5. Az organikus elmélet az állami lét kialakulását a biológiai szervezetek szerves építkezése analógiájára képzeleli el. A különbség természetesen nyilvánvaló, a társadalom erkölcsi személy jellegű; 6. A hódítási (erőszak) elmélet felfogása értelmében a hódítás bárhol és bármikor államkeletkeztető tényező. Így az erősebb törzs rákényszerítette a maga akaratát a legyőzöttekre. Léteznek elképzelések az állam kialakulásának

„[...] az államhatalomnak nincs törvényszerű hordozója⁴⁴ s ilyenről már többé nem is lehet gondoskodni, hanem akkor is, ha a meglévő hatalom teljesen képtelen a közjó megvalósítására, megvédésére és így az állam-organizmus összetartására. Hogy mikor áll szemben a nép ilyen végtelenül szomorú esettel, azt nagyon nehéz általános elvvel meghatározni. Annyi bizonyos, hogy a történelem folyamán már gyakran bekövetkezett ez a szomorú tény és hogy ilyen esetekben a nép, visszakapja természetes szabadságát, függetlenségét és önrendelkezési jogát, tehát övé a sorsdöntő szó az imént megállapított értelemben. [...] Ez az egyetlen eset, amikor nemcsak a nép, mint az állam-organizmus egésze, hanem ennek részei is önrendelkezési joggal bírnak. Talán okossági vagy más opportunitási szempontok mellett szólnak, hogy az előbbi állam-organizmus együtt maradjon, természetjogi szempontok azonban ezt nem követelik meg, úgyhogy az államalkotó részek akár faji, akár területi csoportosulások szerint, minden idegen jog sérelme nélkül alkothatnak új államot, ha erre képesek. [...] Az így fogalmazott önrendelkezési jognak természetesen forradalmi jellege is lehet, ha ti. az állam-organizmus fölbomlását, s a hatalom pusztulását erőszakon úton eszközözik.⁴⁵ Ez a folyamat a természetjog védelmére nem számíthat, de nem is adhatja

sajátos lépéseiről is. Így először létezett az ún. anarchikus demokrácia, majd a törzsi állam, melyet a modern területiális állam követett, amit a pártokba szerveződő és törvényhozó állam váltott fel, s utolsó fázis lesz az ún. világállam. Vö. VISEGRÁDY i. m. 283–289. Ha a keresztény állam-felfogást el kéne valahova ezek között helyezni, akkor egyikbe se illene bele, ám mindegyikből valamit (többet-kevesebbet) el tud fogadni. A leginkább talán az organikus elmélet az, ami jól beleillik a keresztény állameszmebe. Egyik teoretikusát, Trendelenburgot, legalábbis szellemi munkásságát maga Horváth Sándor is jól ismerte, s idézi műveiben. A teokratikus felfogásból csak annyi az elfogadható, hogy a természet rendjében a hatalom székhelyének és birtokosának kijelölése szükségszerű, ami végeredményben Isten szándékával egyező terv megvalósulása. Ám nem maga az istenség keni fel közvetlenül a királyt. A patriarchális szemléletnek annyi igazsága van, hogy a család az emberi társadalom alapsejtje, s ennek irányítása a családfőre tartozott. A szerződés-elméletből annyi lehet számunkra elfogadható, hogy az államalapítás és az államforma eldöntése az egyes nemzetségek szövetségkötésével, vagy valami más hasonló ügylettel történhetett. A közjó együttes akarása és megvalósítása is felfogható egyfajta szövetkezésként. Ami pedig a hódítási elméletet illeti, az kevés megértésre számíthat, s direkt állam-keletkeztető tényezőként nem jöhet számításba, legfeljebb úgy, hogy a közjó az idő múltával ismét megszilárdult. Végül a világállam tekintetében, ennek kialakulásához megvan az elvi alap a keresztény szemléletben, s ez az egyetlen emberi jó, bonum humanum universale. Ám a világállam kialakulása csak akkor számíthat a természetjog védelmére és legitimáló erejére, ha a központi államhatalom tiszteletben tartja az egyes alkotó tagállamok erkölcsi személyi mivoltát.

⁴⁴ Ez a helyzet akkor állhat pl. elő, ha törvénytelen a hatalmat birtokló személy.

⁴⁵ Az állam elleni erőszakos cselekményeknek széles a skálája: „[...] az alkotmányos rend erőszakos megváltoztatása, az erre irányuló szervezkedés, lázadás, rombolás, hivatalos személy elleni erőszak, terrorcselekmény és így tovább, s bizonyos értelemben ide tartozik a közveszély okozás és a közérdekű üzem működésének megzavarása is.” Lásd: SZABÓ M.: Állam, forradalom, erőszak. In TAKÁCS i. m. 260. A forradalom, jóllehet nem szükségképp erőszakos úton valósul meg, a meglévő társadalmi rend teljes elutasítását és átalakítását célozza, melyben lényegi elem, hogy tömeges törekvés. Ám léteznek egyéb, háttérjelenségek az állam elleni erőszak esetében. Így 1. a lázadás, mely nem az államrend egésze elleni tiltakozás, hanem annak csak valamely valós vagy vélt igazságtalan megnyilvánulása ellen történik. Azán 2. a fölkelés, mely szintén nem a fennálló törvényes rend megváltoztatására irányul, hanem a hatalmat gyakorló személyek ellen, mivel azok súlyosan visszaéltek hivatalukkal. 3. A szabadságharc vagy más néven függetlenségi harc olyan elnyomó hatalom ellen irányul, amelyet egy idegen állam gyakorol. 4. A polgárháború esetében pedig a társadalmon belüli csoportok harcáról van szó, melyet azok a

vissza a népeknek önrendelkezési jogukat. Az ilyen államalakulatokat vagy pedig területi változásokat a természetes önrendelkezési jogra való hivatkozással szentesíteni vagy jogossá tenni sohasem lehet. Legfeljebb egyéb jogcímek, főleg a nyugalom és az újból megalapozott közjó érdekei adhatnak az idők folyamán jogos alapot az ilyen állapotnak.⁴⁶

Mindebből az a tanulság, hogy az államhatalomnak minden erkölcsileg és az ezen erkölcsi renden felépülő jog alapján megengedett eszközzel élnie kell, hogy [...] fel ne idézze azokat az államromboló szellemeket, amelyeket fékezni nem lehet. Mert legyünk meggyőződve róla, hogy az önrendelkezést nem az állam javára és a fennálló rend megszilárdítására, hanem mindkettőnek a szétrombolására ígérték meg s ezért dobják a jelszót a tömegek közé.⁴⁷

Mindezidáig arra a kérdésre kaptunk feleletet, hogy a népeknek két esetben van önrendelkezési joguk, és pedig akkor, ha elértek az állam-alakítás történelmi pillanatához, illetve abban az esetben, ha a már fennálló államhatalom valamilyen ok miatt többé nem képes feladatát ellátni, s ennek következtében az állam felbomlik. Mi van abban az esetben, ha az államhatalom törvényes, és képes feladata ellátására. Vajon ilyenkor is létezik az államalkotó népeknek a fenti értelemben vett önrendelkezési joguk? A skolasztika mestere, Horváth Sándor tagadólag felel az így felvetett kérdésre: „A népnek a jogosan fennálló államkötelék keretein belül azért nincs önrendelkezési joga, mivel magában véve nem személy, tehát nem jog- és cselekvő alany. A népekből, vagyis az állam-organizmus egyes részeitől pedig még inkább meg kell

politikai hatalomért, vagy annak konkrét meghatározása érdekében vívnak a szembenálló felek. Itt a tét az igazságos rend mibenléte, s nem a régi rend és az új, igazságos rend hívei csapnak össze. 5. A puccs esetében nem úgy, mint a polgárháborúban, nem két társadalmi csoport, hanem két hatalmi csoport csap össze, s ez az összecsapás nem a hatalom megváltoztatásáért, hanem a hatalom gyakorlóinak a cseréjéért folyik. Ezek tehát a kollektív erőszak formái. Léteznek azonban az erőszaknak egyéni és csoportos formái, mint a terrorizmus, melynek célja hasonló a forradaloméhoz, átfogó társadalmi változások kicsisikarása. A fentiekben az állam, illetve a hatalmat gyakorló személyek ellen irányuló erőszakos cselekményekről szoltunk, a továbbiakban nem mellőzhetjük az államhatalom, illetve az államhatalmat gyakorló személyek részéről elkövetett erőszakos cselekmények említését sem. A törvényes állam jogszerűen nyúl a kényszer eszközéhez, ha polgárai nem teljesítik társadalmi kötelezettségeiket, vagy ha polgárai az államrend felforgatásán mesterkednek. Szándékosan használtuk a kényszer, s nem az erőszak szót ezekben az esetekben. Létezik azonban állami erőszak, s ennek legfőbb formái: a háború és az állami terror. A háború a végső, vagyis fegyveres eszköz az államok közti feszültségek, illetve konfliktusok megoldására. Ma a totális és ennek következtében tömegpusztító hadviselés korában felmerül a kérdés, lehet-e egyáltalán a háború igazságos? Nyilván, az agresszorral szemben az adott államnak védenie kell magát. A probléma bonyolultsága miatt itt meg sem kíséreljük a válaszadást. Az állami erőszak másik formája az állami terrorizmus, ami a diktatúrák és totalitárius rendszerek tevékenységét kíséri. Ennek taglalása előtt meg kell különböztetnünk a terrort és a terrorizmust egymástól. A terror a megfélemlítés eszköze, akár magánosok (büntetőjogilag üldözendő), akár az állam (politikailag és erkölcsileg megítélendő) céljainak elérése során. Ezzel szemben a terrorizmus valamely fennálló államrend ellen irányuló egyéni vagy csoportos erőszak alkalmazása. Ennek válfaja az állami terrorizmus, amikor is az állam a saját polgárai ellen követ el erőszakot, s próbálja ezzel megfélemlíteni azokat. Vö. SZABÓ M. i. m. 261–273.

⁴⁶ Vö. HORVÁTH i. m. 321–322.

⁴⁷ Vö. HORVÁTH i. m. 322.

tagadnunk ezt a jogot azért, mert nekik még csak suppositális jellegük sincs, és mivel az államcél rendezése vagy megvalósítása teljesen túllépi természetes rendeltetésük és éppen ezért önrendelkezésük kereteit. Meg kell továbbá különböztetnünk a közjót valóban szemmel tartó és az államhatalmat jogosan birtokló kormányzatot a zsarnoktól, akik vagy jogtalanul ülnek a nép nyakán, vagy pedig a közjót szem elől tévesztik”.⁴⁸ További magyarázatként azt fejtegeti, hogy a nép összessége nem minősíthető, legalábbis a keresztény filozófia felfogása szerint, a teljes államhatalom alányának. Az államhatalom valami minőségileg más, mivel ez alakítja szervezett néppé a sokaságot, melyre az a feladat bízott (s maga a nép bízta meg!), hogy tervezője, előmozdítója, őre és védelmezője legyen a közjónak.⁴⁹ Ez a feladat pedig nem a sokaság feladata, hanem képviselőjének, vagyis az államhatalomnak (igaz nem kizárólagos és felelősségtől mentes) dolga. Ha ez így van, akkor a népnek, mint hatalom alatt álló szervezett sokaságnak abban áll a szabadsága, vagyis az önrendelkezése, hogy engedelmes legyen és ismerje el a hatalomnak való alávetettségét (innen van a fenti viszony kifejezésére az alattvaló szó, ami nem megalázó, tehát az emberi méltóság

⁴⁸ Vö. HORVÁTH i. m. 322 és 274–283 mely utóbbi oldalakon a társadalomszemlélet fizikai analógiáit és sajátos szempontjait tárgyalja Horváth.

⁴⁹ Úgy is fogalmazhatjuk, hogy a hatalom székhelye a tekintély forrása. A tekintély eredendően valami pozitív dolgot jelent, s természetesen ez, mint minden emberi tényező, degenerálódhat. Mindenesetre a tekintély az emberi gondolkodást és cselekvést célirányos módon állítja be. A gondolkodást a gondolkodás törvényei szerint, a cselekvést az erkölcsi törvények szerint. Az állami tekintélynek az a feladata, hogy külsőleg indítsa a megfelelő cselekvésre a sokaságot. Szükséges a külső indítás, mivel a belső indítékok minden jó szándék ellenére sem mindig elégségesek. Valljuk be, sokszor nem elégségesek. Ezért „[...] éberem kell tartani a rosszra hajló emberiség tudatában a jóra, az eszményi jóra való törekvés vágyát, nagy célkitűzésekkel kell serkenteni tunyaságát és az indítás minden eszközét, még a kényszert is alkalmazni kell, hogy a tekintély megfeleljen feladatának [...] Ezt a célt szolgálja a törvényekkel, előírásokkal és parancsokkal [...] Ha tehát a tekintélyt elvileg elvetjük, az erkölcsi élet rendszertelenségét vagy középserűségét proklamáljuk, társadalmi téren pedig egyenesen kimondjuk a csődöt. Nem arra kell tehát törekedni, hogy a tekintélyt kisebbsítsük, vagy eltöröljük, hanem arra, hogy befolyását mélyítsük és ennek akadályait eltávolítsuk. Ismételjük: a tekintély nem kényszerzubbony, hanem igazságot és jót közvetítő tényező”. Vö. HORVÁTH S.: Emberi és isteni tekintély. In HORVÁTH S.: *Hitvédelmi tanulmányok*. Budapest, 1943, 106–107. Uo. 1. jegyzet: „Az értelmet az érv ejti foglyul, ezért az indító eszköz rá nézve tekintély. Az akaratot pedig valami súly viszi szeretetének tárgya felé... Minden önrendelkezés az akarat végtelenségének, határozatlanságának a korlátozása. Innen a coercere, mint az értelmi captivatio akarati hasonmása. Ez a korlátozás pedig a parancsszóban (imperium) zárul le és valósul meg. Ha tehát ez, mint benső indítás, bármi okból (főleg, mivel az akarat akár értelmi, akár érzelmi kézsültségek hiányában erre képtelen) hiányzik, akkor lép föl az erkölcsi téren a tekintély mint tisztán külső indíték és parancsszavával megmutatja, hogy mit kell tenni a jó elérésének és megvalósításának érdekében. Ebben a szerepben lép föl a tekintély, mint az akarati határozatlanságot vagy szabadságot korlátozó tényező. Ezért mondható potestas coercitivának, ami megint nem kényszerzubbonyt, hanem a benső tehetetlenséget megszünetető, indító, segítő és befejező tényezőt jelent. A jóra tunya, ennek felismerése vak, megvalósítására pedig alkalmatlan ember reális szükségletei alapozzák meg tehát a tekintélyt, mint korlátozó, a szabadságot és határozatlanságot szűkítő külső tényezőt. Mint benső hatóerő az embernek Istentől való általános függésében gyökerezik. Ez utalja az örök törvényhez és a természetjoghhoz, ezek adják meg az első nagy és általános indítást a jó akarásához, a közbülső tényezők pedig az ember konkrét szükségleteit pozitív jogalkotás révén irányítják az erkölcsi jó megvalósulásában.” A tekintélyről lásd HORVÁTH egyéb tanulmányait: A pápaság mint a vándoregyház vilárossága és erőssége. In HORVÁTH (1943) 7–66; A. HORVÁTH: Formale und objektive Heiligkeit. In *Divus Thomas* (1939) 395. skk.

sérelme nélkül lehet így nevezni az állampolgárokat). A nép tehát engedelmesen megtartván a törvényeket, végeredményben nem tesz mást, mint megvalósítja a közjót. Jóllehet az államhatalom a hatalom székhelye és aktív, meghatározó szerepe van a közjó munkálásában, ám ez nem jelenti egyáltalán azt, hogy az egyének a társadalomban az állammal szemben passzivitásra lennének kárhóztatva. A polgároknak nemcsak kötelességeik vannak a hatalommal szemben, hanem annak tevékenységébe akaratnyilvánításukkal beleszólhatnak. Ez a beleszólás azonban egyáltalán nem jelenti azt, hogy a kormányzásnak mindenképp az alattvalók beleegyezésével kell történnie. Ez a keresztény állameszme szempontjából túlzó demokratikus elvnek minősül,⁵⁰ mivel megvalósíthatatlan utópiát fejez ki. Éspedig azért, mert ma „[...] a tudatlanság, a szenvedélyek és a többi tömegbetegségek korszakában ezt legfeljebb csak karikatúra alakjában lehetne visszaadni: a tömegek úgynevezett szava és akarata ma erkölcsi szükségesség révén egy ember vagy irány szava és akarata, ennek győzelme az egyéni akaratokon. A tömegnek nincs saját szava és akarata s ha ilyen váltódik ki belőle, akkor az vagy a természet szava és akarata, az ösztön, vagy pedig egy pillanatnyilag előtérbe lépő, tehát a tömegbe a fascinálás révén mintegy beoltott erőnek a kipattanása. A tömegből csak az váltódik ki, amit vagy a természet ösztön alakjában beléje oltott, vagy pedig az, amit ügyes emberek tudtak ott elvetni. Eszerint lélektani alapon beszélhetünk az állam kormányzásáról és irányításáról kevesek által a nép révén, de semmi esetre sem tisztán a nép által. Világosan kifejezve ezt a tételt, azt mondhatjuk, hogy az emberi természet mostani állapotában a demokrácia nem lehet más, mint leplezett monarchia vagy oligarchia, legtöbbször azonban valóságos zsarnoki uralom. Az őszinte filozófus tehát nem emelheti föl szavát a túlhajtott demokrácia, hanem legfeljebb csak a monarchia democratizálása mellett.⁵¹ Ennek keretein belül joggal beszélhetünk a nép önrendelkezési jogáról, amelyet az imént akaratnyilvánításnak mondtunk.”⁵² Ez az önrendelkezési jog tehát minőségileg és mennyiségileg is más, mint az államalkotáshoz szükséges önrendelkezési jog, mivel tárgyát tekintve nem irányulhat az állami lét alapjainak önkényes, tetszőleges megváltoztatására (ez csak akkor áll fenn, ha a hatalom elvesztette tényleges erejét; természetesen ebben az esetben sem dönthet önkényesen és tetszőlegesen a nép). A népek permanens önrendelkezési jogának deklarálása egyenlő lenne az állandó társadalmi békétlenséggel,

⁵⁰ A valódi demokrácia keresztény felfogásáról lásd: XII. PIUSZ pápa: A demokrácia. *Communi*, 4 (1996) 67–72.

⁵¹ A legrosszabb az olyan többpártrendszerre épülő államberendezkedés, amikor a pártok csak a maguk részleges érdekeivel törődnek, s a másik pártokat nemcsak ellenfélnek, hanem ellenségnek is tekintik. Ez a helyzet gyakorlatilag azt jelenti, hogy csak a választási kampányok idején lehet beszélni többpártrendszerrel, mivel egyéb időben a hatalmat megszerzett párt nem-létezőnek tekintik az ellenzékét. Vö. HORVÁTH S.: *Katolikus közélet. Hitvallás a politikában*. Budapest, 1928, 27–28. Maga Horváth tökéletesen követi mesterének szándékát, amikor ‘monarchia demokratizálása’-ról beszél. Ez a mai felfogás szerint egy amolyan vegyes államformát testesít meg. Ez a forma a szintézisre törekszik, mivel a királyság, az arisztokrácia és a demokrácia sajátos egysége. Így az állam élén egy személy áll (nem szükségképp király a neve), de az uralom gyakorlásában – erényeiknek megfelelően – sokan vesznek részt. A vezetőket pedig a nép köréből választják, s ennek a választásnak a joga is magát a népet illeti meg. Vö. PÉTERI Z.: Az államok rendszerezése: államtípusok és államformák. in TAKÁCS i. m. 97.

⁵² Vö. HORVÁTH i. m. 323.

anarchiával, mivel a szükséges stabilitást szüntetné meg. A társadalmi stabilitáshoz pedig elsősorban szilárd államhatalomra, és annak következetes közjó-megvalósító hatására van szükség. A nép változó akaratával szemben elsőbbsége van az állandóságra (de nem az elmerítésre!) törekvő államhatalomnak. Ez a változatlan természetesen követi a fejlődés törvényét. Ám az ebből fakadó reformok, változtatások szintén nem tartoznak a nép önrendelkezési joga tartalmi köréhez, mivel ez „[...] annak a tényezőnek sajátos feladata, amely a közjó megvalósítását ismeri céljának, s míg az államhatalom életrevaló kezében van és az irányítást az idők jelét megértő elme végzi, meg is történik ez a szükséges felülvizsgálat és a szükséges reform. A nép önrendelkezési jogát ebben az esetben az imént vázolt akaratnyilvánítás közvonalazza. Ha azonban az államhatalom más kezek és elmék birtokában van, akkor csakhamar jelentkezni fog a bomlásnak az a folyamata, [...] amely végeredményben a népnek visszaadja teljes önrendelkezési jogát.”⁵³ A hatalom képviselőinek természetesen észre kell venniük a hiányokat, s az erre és orvoslásukra megfogalmazott népakaratot a legmesszebbmennyig figyelembe kell venniük.

Amint a változások megkövetelte reformokat illetően a népet csak a problémával kapcsolatos akaratnyilvánítás joga illeti, hasonlóan korlátozott a nép önrendelkezése az államhatalom feletti bíraskodásában is. Éspedig azért, mert az államhatalom a felsőbbbséget, a legitim tekintélyt, vagyis az erkölcsi és jogrend megtévesztőjét jelenti. Ezért illeti meg a felsőbbbségnek kijáró tisztelet az alárendeltek részéről. A nép nem lehet tehát bírása feljebbvalóinak (vagyis jogerős ítélettel nem ítélteti el őket!), még abban az esetben sem, ha az államhatalom nyilvánvaló módon sérti meg a közjót. Mit jelent hát ilyen esetben (még nem vagyunk az államhatalom összeomlásánál, melyet már tárgyaltunk) a nép önrendelkezési joga, vagy inkább a felsőbbbség jogsértő magatartására való jogi értelemben vett ellenlépése? Ez a nem-engedelmeskedésben, vagyis az ellenállásban mutatkozik meg, hangsúlyozva, hogy csakis akkor, amikor a hatalmi tényező egyre-másra visszaél hatalmával, s nyilvánvaló módon nem akar már a közjó öre lenni. Miért nem tagadható meg ez a minimum az önrendelkezés jogának gazdag tartalmából? Azért, mert a nép is „[...] szabadok és az eszes lények összességéből jön létre, akiknek egyetlen életfeladata nem lehet a minden áron való alárendeltség és engedelmisség. Ezen az ellenálláson túlmenő önrendelkezési jogot a természetjog nem ad a népnek, de nem is tilt meg minden további érvényesülést a kötelességéről elfelejtkező államhatalommal szemben. Innen némely államban a fegyverrel való ellenállás joga meghatározott esetekben.⁵⁴ Ahol tehát a tételes jog nem veszi át a konkrét meghatározás szerepét, ott a népnek csak a jogtalan bitorlóval szemben van természetes önrendelkezési joga minden lehető módon és minden lehető eszközzel.”⁵⁵ Megjegyezzük, hogy más tomista szerzők, így Gallus Manser, kifejezettebben írnak a zsarnok

⁵³ Vö. HORVÁTH i. m. 324–325.

⁵⁴ Az államellenes tevékenységnek különböző formái vannak. Ha alapvetően nem is támogatja a keresztény felfogás ezeket a cselekményeket, mindenesetre valóban kritikus helyzetben nem is ellenzi egyik-másikat, tehát szavát csak a vérengzések és ártatlan és felesleges vérontás ellen emeli fel.

⁵⁵ Vö. HORVÁTH i. m. 325–326.

megölésének (nem meggyilkolásának!) nemcsak lehetőségéről, hanem végső esetben annak megengedettségéről.⁵⁶

Ha pedig az államon belül bizonyos társadalmi tényezők, vagy osztályok, illetve nemzetiségi törekvések mindenáron fel akarják bontani az egyébként működőképes államot, azt az adott államhatalomnak nem szabad túrnie. Erre a védekezésre és az ilyen szellemek kiűzésére maga a természetjog hatalmazza fel ezen körülmények között az államhatalmat. Ellenben, ha ezek a társadalmi tényezők, osztályok és „[...] népek [...] a közjó keretein belül és nem az államszervezet fönnebb leírt temperáltságának veszélyeztetésére és kárára kívánják sajátos érvényesülésüket, akkor jogos alapon állanak, s ily irányú önrendelkezésük ellen kifogásunk nem lehet. De ha ezen túlmennek, akkor maguk mondanak ítéletet követelményeik jogosulatlanságáról s az a náluknál magasabb hatalom a neki sajátos önrendelkezési jog szerint bánhat velük.”⁵⁷

Horváth Sándor végül átlépve az egyes államok közötti lehetséges kapcsolatok területére, felteszi azt a kérdést, hogy mi módon léphetnek kapcsolatba egymással az államok, s hogy milyen államfeletti alakulatot létesíthetnek. Ennek az esetleges államok közötti vagy államok feletti egységnek az alapelvét – szerinte – az a belátás adja, hogy az „[...] egyes államok közjára felelt van az egész emberiségé, a bonum humanum.”⁵⁸ Ez a legalapvetőbb természetjogi elv, melyet feltétlenül tiszteletben kell tartani egy ilyen egység kialakítása során. A szerző ugyanakkor nagyon jól tudja, hogy a gyakorlatban nem épp erkölcsi, hanem csak hasznossági, vagy hatalmi okai vannak az efféle törekvéseknek. A pusztán hasznosság a gazdasági és egyéb előny ravasz kihasználását jelenti, melyből a rászédett állam vesztésként kerül ki, tehát aránytalanul többet áldoz, mint amit cserébe kap. A hatalmi törekvéseket pedig a hódítás jelenti. Ez más népek leigázásával, szolgaságba taszításával jár. Megjegyezzük, hogy ennek a hódító tendenciának ma már nemcsak a katonai megszállást kell neveznünk, hanem a gazdasági és kulturális megszállást is.⁵⁹ Ha tehát nem a nemzetek feletti közjó szeretete hatja át az egymással együttműködő államokat, úgy az ilyen alakulatok tartós volta eleve megkérdőjelezhető. Minthogy az általános, vagyis egyetemes emberi közjó legfeljebb államfeletti, de semmiképp sem emberfeletti jó, úgy „[...] annak az egységnek is, amely ebből származik, állam- és nemzetfölöttinek kell lennie. Ebből az következik, hogy az ilyen szövetségbe lépő tagoknak éppúgy át kell menniük a temperálás ama folyamatán, amelyet az egyes államra vonatkozóan [...] leírtunk [...] Államok közötti egység ez.”⁶⁰ Ezért magasabb értelemben és tágabb körű jogokkal bíró személyeket

⁵⁶ Vö. MANSER G.: *Angewandtes Naturrecht*. (Thomistische Studien III. Band), Freiburg in der Schweiz, 1947, 17–21.

⁵⁷ Vö. HORVÁTH I. m. 332.

⁵⁸ Vö. HORVÁTH I. m. 333.

⁵⁹ Vö. KORTEN D.: *Tökés társaságok világhuralma*. Budapest, 1996.

⁶⁰ Az egyes államok közti egyesülésnek az alábbi formáit ismerjük: 1. A föderatív forma (egyesült államok): ebben az esetben több állam egyesül, éspedig oly módon, hogy az egyesült új állam gyakorolja a legmagasabb szinten az állami szuverenitásból eredő jogokat. Ez azt is jelenti, hogy a tagállamok szuverenitása korlátozott, de létezik. Ilyen állam az USA. 2. A konföderatív forma (államszövetség): olyan alakulat, melyben az egyes államok megtartják tulajdonképpeni szuverenitásukat, csupán bizonyos

talál maga előtt, mint ezt fönnebb az államról mondtuk. Minden tag személyi létének az elismerése és tisztelete az egyesítés előfeltétele és az egység főntartója. Minden tagnak egyenlőnek kell lennie a bonum humanumhoz való viszonyítás alapján és egyenlő jogúnak kell maradnia a nagy egységben is. Ebből a szempontból tehát nem szabad első-, másod-, vagy harmadrangú tagokat megkülönböztetni.⁶¹ Csak az organikus tagoltság szempontjából gondolhatunk osztályozásra, ami azonban nem méltóságbeli, hanem tisztán funkcionális különbséget jelez.⁶² Ezt az eszményinek, ám egyáltalán nem utópisztikusnak nevezhető állapotot azonban csak akkor lehet megvalósítani, ha ennek érdekében úgy a kis, mind pedig a hatalmas államok egyaránt áldozatot tudnak hozni, s ez is csak emberfeletti segítséggel valósítható meg, mivel „[...] emberi szempontok szerint a nemzetek, népek, államok sajátosságainak és hatalmi súlyának olyan nagy a jelentősége, hogy ezeket kiküszöbölni, vagy a helyes középértékre mérsékelni csak emberfölötti erővel lehet. Ezért igazi nemzetfölötti egyesülést csak Krisztus Egyháza valósíthat meg. Ha tehát az államok ezt vagy teljesen elhanyagolják, vagy pedig elveinek tagadásával akarnak közösséget alkotni, akkor már előre megmondhatjuk az ilyen alakulat végét. Az ilyen egyesülésnek az egész emberiség javát kell szemmel tartania, ami csak akkor lehetséges, ha az emberszeretet tölti el a lelkeket. A természet nem kíván lehetlent. Azért az eszerinti megigazulás (iustitia generalis) a természet keretében és erőivel is lehetséges. Ha ezeket kiegészítik a természetfölöttiek, de legalábbis jóindulatú közömbösséggel⁶³ (tehát nem elvi vagy gyakorlati tagadással)

fontos kérdésekben kötelezik magukat közös törvényekkel. Ilyen együttműködés esetén nem keletkezik új állam, mivel a létrehozott közös szervek csak koordinatív feladatokat látnak el. Ilyen államszövetség pl. a Brit Nemzetközösség. A történelem során léteztek egyéb államok közti sajátos tartós kapcsolatok, így a perszonálunió (ez közös államfőt jelentett, pl. Nagy Lajos királysága idején Magyarország és Lengyelország között) illetve a reálunió (az államfőn túl itt a közös ügyek intézésére közös állami hatóságokat hoztak létre, pl. Osztrák–Magyar Monarchia). Vö. VISEGRÁDY i. m. 316.

⁶¹ „A kis népek létjoga a természet Urának elgondolása szerint éppoly erős, mint a nagyoké, a hatalmasoké. Ugyanazt kell mindkettőben tisztelnünk: az erkölcsi személyi létet. Mindkettőnek egy a forrása: a Természet Ura. De ennek keze az egyik felé intó, fenyegető ujjal mutat: a hatalom Istentől van, ne élj vissza azzal a gyöngék elnyomására! A másikra védő kezét terjeszti ki. A kicsinyeknek, az elnyomhatóknak rendszerint csak egy védője van: Isten. Mikor tehát a hatalmasok kétségbevonják a kicsinyek létjogát, elnyomják őket, akkor ezeknek magukba kell szállniuk, hogy megvizsgálják, miként állanak szemben a természet Urával, ennek törvényei irányítják-e életüket, létüket. Létjogát játssza el az, aki a természet Urának nem hódol, mivel elveszíti egyedüli védelmezőjét. Kis nemzetek! A nagy, a nehéz idők elmélkedésre és hibáitok megjavítására intenek benneteket, ha azt akarjátok, hogy egyedüli védelmezőtök kiterjessze rátok kezét, megóvjon benneteket a nyers hatalomtól, az Isten ostorától.” Vö. HORVÁTH S.: *A természetjog közönségi vonatkozásai. Létjog.* 256.

⁶² Vö. HORVÁTH i. m. 334.

⁶³ Ebben a tanulmányban nem vizsgáljuk ennek a jóindulatú közömbösségnek, vagyis az állam és az egyház kapcsolatának lényegi kérdéseit, csak annyit mondunk, hogy az államhatalomnak kötelessége biztosítani a lelkiismereti és vallásszabadságot. Továbbá azt, hogy a fentiekből kiviláglik az is, hogy az egyház nem kötődik egyetlen államformához sem, csak ahhoz, hogy a népek államban éljenek. Ez azt is jelenti, hogy állam és egyház két különböző céllal bíró szuverén, tökéletes társaság, melyek épp ezért egymástól elválasztva, de nem egymás nélkül élnek. Szükségük van egymásra, ezért egészséges kapcsolatuk nem lehet más, csak a tisztas együttműködés (sana cooperatio). Érdemes itt idéznünk egy neves magyar jogászprofesszort, Nizsalovszky Endrét: „Az emberiségnek az utolsó két évezreden át tartó

viselkedünk velük szemben, akkor a természet erői csak gyarapodnak, az egyesülés pedig könnyebben valósulhat meg.”⁶⁴

A korábban vázolt államtípusokat összehasonlítva a keresztény, pontosabban a szent tamási állameszmével, azt kell megállapítanunk, hogy ellentétes vele az abszolutista, a túlzó népfölség elvére épülő állameszme, továbbá a liberális állameszme,⁶⁵ és végül a totális állam eszméje is. Sőt, ellentétes vele a globalizmus gyenge, báb jellegű állama is.

Végeredményben más és más szempontból illeti elsőbbség vagy az államhatalmat, vagy az azt alkotó népeket, ám egyik sem élvezhet abszolút elsőbbséget a másikkal szemben, és nem is uralkodhat abszolút módon egyik a másikon. Ebben az esetben vagy az államhatalom törölné polgárai jogait, vagy pedig a nép venné semmibe az államhatalom közjót megvalósító nélkülözhetetlen feladatát. A hatalomnak és a népek tehát igazi szövetségre kell lépniük egymással, ami a hatalom részéről a nép kéréseinek megértésében és jogos kívánságaik engedélyezésében, míg a nép oldaláról pedig a megalapozott és tiszteletteljes akaratnyilvánításban, valamint az őszinte engedelmségben kell, hogy megmutatkozzon. Az állam tehát csak a fentiek kölcsönösen éber és tartós érvényesítésekor lehet ténylegesen organizmus, az emberi lét tökéletes földi kerete, az egyének és kisebb társadalmi alakulatok boldogulásának záloga, reális lehetősége.

III. Záró következtetések

A totális állam ma már aligha létezik, ám erre nincs is szükség, mivel a negatív trend tovább folytatódik, a démonikus és önistenítő tevékenység elérte a népeket és azok tagjait. Az állam ma már lehet gyenge, mivel más társadalmi tényezők vették át látenst, ám minden korábbinál hatékonyabb módon az irányítást. Így fogalmazom: ma

vergődése során az Egyház csak úgy tudta megőrizni a maga fennmaradását, hogy nem volt egybeforrva egyik olyan állami berendezéssel sem, amelyet a türelmetlen ember a történelem folyamán utóbb elvetett magától. Az Egyház éppen az állami berendezkedés formái felett állván, felállította ugyan a maga követelményeit mindenfajta állami berendezkedésekkel szemben; azokat az erkölcsi törvényeket, amelyeket az egyesekkel szemben felállított, az állam életében is érvényesíteni kívánta, mert az állam hatalmát is isteni eredetűnek és az ebből eredő kötelezettségekkel terheltnek tekintette, de viszont a saját híveit nem szűnt meg az államhatalom iránti engedelmségre, az állam hűséges szolgálatára inteni.”
Vö. NIZSALOVSKY E.: Az ember szabadsága az államhatalom és az Egyház. *Vigília*, 12 (1947) 397.

⁶⁴ Vö. HORVÁTH i. m. 334.

⁶⁵ Maga Horváth ugyanakkor nagyon is tudatában volt annak, hogy a liberalizmust igen nehéz meghatározni. Általában arra törekszik, hogy minden köteléket feloldjon, a megszorításoktól mentes szabad cselekvést védelmez. Így aszerint, hogy a családi, az állami vagy a gazdasági kötelékek alól akar felszabadítani, különböző formákat vehet fel. A polgári állapotot illetően azonban minden liberális egyetért abban, hogy a társadalmat, mint olyat emancipálni kell a természettörvény és a tétéles isteni törvény alól, és nem ismeri el az egyházi előírások kötelező erejét sem. Ebből szükségképp következik a függetlenség, sőt a mindenhatóság állapota. Így az Istenembert megtagadó ember maga lesz az emberisten. Ezáltal az isteni tekintélyt magáról lerázó társadalom maga lesz jó és rossz eldöntője. Ez a gondolkodás és magatartásforma ateistának minősül, s támad minden vallást, vagy pedig indifferenssé válik vele szemben. Vö. A. HORVATH: *Synthesis theologiae fundamentalis*. Budapestini, 1947, 84.

már maga a társadalom (nem pusztán az állam) totalizált és totalizáló tényező. Ma már maga az állampolgár bélyegzi meg a másként gondolkodót, furcsa módon a pluralizmus és a szabadság nevében. Ez azt is jelenti, hogy ma már az emberek mindennapi életében (a privátszférát is beleértve) folytatódik a permanens forradalom, vagyis a könyörtelen szekularizált messianizmus. Ennek a jelenségnek ma sincs jobb értékelése, mint amit az Úr mondott: Bocsáss meg nekik, mert nem tudják mit cselekszenek (minden tudatosság ellenére igaz ez úgy a tömegre, mint diktátoraira).

Befejezésül megpróbáljuk tételekbe szedve összefoglalni azokat az elveket, melyek Szent Tamás állameszméjének a lényegét képezik:

1. A tomista filozófia, vagy helyesebben Szent Tamás filozófiája arányos módon lefedi és kifejezi az Újszövetség felfogását az állam és az egyház viszonyát illetően.
2. Ez a filozófiai felfogás az állami létet az emberi társadalmiasulás beteljesedésének fogja fel, mely szabadon önmagukról rendelkező emberi lények tartós szövetezésére annak érdekében, hogy az általuk létrehozott államhatalom biztosítsa a közjót, aminek megvalósítására külön-külön önmagukban nem képesek. Mivel szerves fejlődés és tudatos építkezés gyümölcse, nem a pusztá érdekek és a kényszer különféle válfajai tartják össze, vagy inkább tartják egybe az ilyen államalakulatot. Az államalkotás eszmei magva benne van az emberi természetben. Mindezt úgy érvényesíti, hogy közben az államot időben megelőző kisebb alakulásokat és azok tekintélyét megőrzi. Így a családot, a hazát, az iskolát, valamint az ép szellemi életet és az anyagi javak helyes használatát biztosító ép erkölcsi rendet, melyet a démonizmus próbál az idők végezetéig lerombolni.⁶⁶
3. A keresztény-katolikus állameszme az állami abszolutizmus és a népfőnség elvének a szintézise, vagyis mindegyik oldalt megszünteti, megőrzi és felemeli. Ennek a konkrét megvalósulása, vagyis az államforma kérdése nem lényegi, ám kétségkívül nem mellékes dolog. De mivel az államot alkotó polgárok eszes lények, illő, ha megalapozott véleményükkel hatékonyan tudják a helyes döntés meghozatalában motiválni a hatalmi tényezőzt. Ezt a kölcsönös egymásra figyelmet nevezi Horváth 'monarchia democratizata'-nak. Mivel monarchiát mond, ez további preferenciát jelez, éspedig azért, mert az egyszemélyes felelős vezetés felel meg leginkább az emberi természetnek, olyan tekintély, melyet a nép választ, melyben a nép akaratnyilvánítását komolyan veszik. Mindez természetesen komoly erkölcsi kötelezettséggel járó tanács. Ez a szemlélet az értelmes döntés meghozatalának képességére és készségére épít, így ha például más államformára lenne szükséges áttérni, ezt a feladatát helyesen ellátó államhatalmi szerv érzékeli és békés módon koordinálja az ilyen átalakulást. Ez a tétel minden idealista íze mellett is kevésbé

⁶⁶ Ezeknek az államban is elismerendő értékeinek kimutatására írta HORVÁTH SÁNDOR: *A házasság és jövőnk*. Budapest, 1943; U.ő: *A haza és hazaszeretet bölcselati alapjai*. Budapest, 1922; U.ő: *Az Egyház jogi helyzete és szerepe a nevelésben*. *Vigília*, (1948) 321–329 és az U.ő: *Angyalok-démonok*. *Vigília*, (1948) 591–602 és (1949) 82–96. című tanulmányait.

utópisztikus kijelentés, mint az, hogy a Földön egyszer majd megvalósul az igazi paradicsomi állapot.

4. Ez az állameszme nem öncél, hanem inkább eszköz, s az államhatalom Isten előtt felel polgárai boldogulásáért, melynek záloga a természetjog érvényesítése.⁶⁷ A keresztény államhatalom ennek alapján az objektív, és ezért alapvetően mindenki-re ugyanúgy kötelező erkölcsi rend öre (de nem gyámja). Ez az állameszme valódi barátja az emberi jogoknak, ezért valódi szociális és jogállam,⁶⁸ illetve jóléti, de nem fogyasztói állam. Ez az állam nem tűri az örök erkölcsi renddel ellentétes szellemi erőket, így nem engedí a társadalom démonizálását.
5. Az államalkotó elemeknek csak akkor van teljes értékű önrendelkezési joguk, vagyis államalkotó joguk, ha történelmük során először kerülnek abba a helyzetbe, hogy államot alkossanak, vagy akkor, ha a meglévő állam képtelenné válik tulajdonképpeni feladatának ellátására. Egyéb esetben csak korlátozott az önrendelkezési joguk, ami a felszólamlási, illetve az akaratnyilvánítási jogban ölt testet, végső esetben pedig az ellenállásban, aminek extrém esetben Horváth nem zárja ki forradalmi jellegét. E forradalmi jellegnek az oka pedig az, hogy a történelem tanulsága szerint az államhatalmak időről időre el szokták játszani a tekintélyüket. A keresztény állameszme szerint az ellenállásnak alapvetően békésnek kell történnie, tehát nem puccsal, polgárháborúval, lázadással vagy forradalommal. Ám ha nincs más út, még ha nem is támogatja ezeket a cselekedeteket a keresztény felfogás, mindenesetre nem is ellenzi, feltéve, ha megalapozott a változás bekövetkezése, s nem lesz lehetőleg véráldozat és egyéb atrocitás vagy rombolás. Amennyiben az államhatalom játszaná el végzetesen hitelét, vagy ha az államellenes erők indokolatlanul törnének az államhatalom erőszakos megváltoztatására, illetve szétverésére, úgy az önvédelem alapján van joga, vagy a népnek, vagy az államhatalomnak önmaga védelmére, s így a társadalmi béke, a szerves fejlődés biztosítására.

⁶⁷ Úgy gondoljuk, hogy épp ezért lenne a keresztény állameszme megoldás a jogállamiság mai veszélyeinek orvoslására, mivel Péteri Zoltán szerint újra kell értelmezni a jogállamiság eszméjét, és pedig úgy, hogy a formális helyett az anyagi, a liberális helyett a szociális jogállamiságot kell megvalósítani. Ebben az esetben „megmarad tehát az állam joghoz kötöttsége s annak legfontosabb garanciái: a hatalommegosztás, az alapjogok biztosítása, a közigazgatás jogszerűsége, az állami tevékenység előreláthatósága és kiszámíthatósága, annak az igazságszolgáltatás útján történő ellenőrzése, noha az alapelvek megvalósítására a megnövekedett állami beavatkozás, a „jóléti” államnak a társadalmi igazságosság érvényesítésére irányuló új feladatvállalásai jegyében kerül sor”. Vö. PÉTERI Z.: Az államok rendszerezése. In TAKÁCS i. m. 119.

⁶⁸ Ma az alapvető jogok közül is több államban ezek tiprása történik. További megjegyzésünk, hogy az alapvető jogok értelmezése sem jutott el ahhoz a nyugvóponthoz, melyet a katolikus természetjog-tan nemcsak kívánatosnak (szükségesnek) tart, melyhez ugyanezen természetjog-tan már eljutott. II. János Pál pápa pontifikátusa alatt többször figyelmeztette az ún. jogállamok vezéreit, hogy a saját felségterületükön is tartsák be és tartassák be az alapvető jogokat. Így pl. az élethez való jog (fogamzásgátlás, abortusz), a nemzés szent jellegének és méltóságának megőrzésének (mesterséges megtermékenyítés, géntechnológia), a házasság heteroszexualitásának és stabilitásának biztosítása. Vö. II. JÁNOS PÁL: *Az élet evangéliuma*. (Pápai megnyilatkozások XXVI.) Budapest, 1995, 15–44.

Az államot alkotó elemek ellenálláshoz való joga ezért ebben az esetben az önvédelemhez való jog megnyilatkozási módjának tekintendő, miként a törvényes és a közjóról gondoskodó államhatalom is joggal védi magát minden olyan erővel szemben, mely erőszakos megdöntésére törekszik.

6. A keresztény-katolikus állameszme az államot a polgár barátjának nevezi, s a fentebbiek alapján joggal állítható, hogy a keresztény állameszme égisze alatt tevékenykedő konkrét állam polgárai valóban az államban és nem alatta, felette, vagy mellette, legkevésbé ellenében élnek, szervezkednek. Ennek oka a keresztény tanítás, mely az emberek alapvetően egyenlő ontológiai méltóságát és talentumbeli különbözőségét hirdeti, ami szilárd alapot biztosít mindennek előtt a testvériségnek, aztán az egyenlőségnek és végül a szabadságnak. E három kategória közül, ha bármelyik megsérül, már nem lehet a másik kettőt maradéktalanul teljesíteni. A szent tamási állameszme csorbíthatatlanul megőrzi e hármasság egy követelmény reális megvalósulását azáltal, hogy az államhatalom az államon belüli és az államok közötti közjó éber munkálója. Ebből adódóan mégsem liberális államtípus, mivel az a minden értelemben vett emberi egyenlőségből indul ki, ami nyilvánvalóan nem így van. Sőt, az egyén saját értelmi képességeinek sem jut automatikusan a birtokába, hanem csakis következetes nevelés és önnevelés folytán. További szempont, hogy a liberális állameszméhez történelmileg ateista, vagy legalábbis gyakorlati ateista, legfinomabb formájában pedig a vallást magánügynek tekintő felfogás társult és társul ma is, ezért ez a felfogás nélkülözi a szakrális megalapozást, amiatt kerül újra és újra ellentétbe a keresztény világnézettel.
7. Ez az állameszme szakrális típusú állameszme, melynek igen nagy a legitimáló, s ennek következtében a közösségalkotó ereje, mivel a legfőbb tekintélyre vezet vissza magát, s e tekintély erejében rendelkezik. Mivel e területen alapelvi szinten nincs érvényben egyszerre két, minden szempontból ellentétes törvény, ezáltal mindig észszerűen lehet következtetni a törvényhozó akaratának helyes, illetve bűnös voltára. Ez az állameszme meg kívánja erősíteni a társadalomalkotó elemek természetes tekintélyeit, így védi a család egységét, védi a nemzeti összetartozást, védi a valódi tudományt és művészetet, s háboríthatatlanul hagyja munkálkodni az Egyházat,⁶⁹ vagyis a vallási tekintélyt. Nem szabad elfelejtenünk azt sem, hogy ez az állam nem tűri az igazságtalan tulajdonviszonyok kialakulását sem, nem ad teret a pauperizmusnak. Az állami tekintély védi és kibontakoztatja az emberi élet egyéni és közösségi értékeit, s a legjobbakat jutalmazza, a legjobbakat ítéli méltónak a közfeladatok végzésére. Ebben az értelemben a hatalmat az erényesek és a legjobbak uralma jelenti, s az állam ebben és csakis ebben az értelemben arisztokratikus.⁷⁰

⁶⁹ Itt egyházon általában a vallási tekintélyt értjük a szó világi jogi értelmében.

⁷⁰ Vö. FRANK SZ.: *A társadalom szellemi alapjai. Bevezetés a társadalomfilozófiába*. Budapest, 2005, 285. „A társadalom lényegileg arisztokrácia (mégpedig abban a szó szerinti értelemben, hogy: a kiválóak uralma), tehát tudatosan is arra kell törekednie, hogy arisztokráciává váljon.”

8. Ez az állameszme nem túri felségterületén sem a nacionalista, sem a totalitárius, sem az internacionalista, sem az abszolutista, sem a népfőlség kizárólagosságára, sem a liberalizmusból táplálkozó állameszmét, sem pedig az egyéb, államrendet felforgatni és lerombolni szándékozó erőket. Minden törvényesen létrejött államot egyenlő méltóságának és szuverénnek ismer el.⁷¹ Az államok közti szövetségeket és különböző szerkezetű egységeket csakis az egyetemes emberi közjóra szabadon létrehozott központi államhatalom képes emberi módon kormányozni, tiszteletben tartva minden egyes tagállam erkölcsi személyi méltóságát, sajátos hagyományait, kultúráját, nyelvét.
9. A keresztény-katolikus állameszme jóllehet szakrális típusú állameszme, mégsem forr benne össze, nem válik eggyé benne a világi és a szent hatalom, tehát nem teokratikus államtípus. Úgy az államnak, mint pedig az egyháznak sajátos céljai vannak, melyet szuverén módon valósítanak meg. Jézus Krisztus tehát elválasztotta a világi és a vallási hatalmat egymástól. Ez az elválasztás azonban nem jelenti a két hatalmi tényező egymástól való elszakadását, mivel mindkét rendnek, úgy a természetesnek, mind pedig a természetfelettinek egyazon Ura, Teremtője van, s a Teremtő a teljes emberi közjó biztosítására két szuverén hatalmi tényezőt rendelt. Ebből adódóan a teljes ember javát csak az egymást támogató együttműködésük szolgálhatja gyümölcsözően.
10. Meg kell állapítanunk, hogy a civilizált világ állami jogrendjei (érdekérvényesítő rendjei) egyre erőteljesebben távolodnak el etikai alapjuktól, mivel felfogásunk szerint objektív értelemben véve csak egyetlen erkölcsi rend van, amit az adott nemzet vagy állam erkölcsé többé-kevésbé megközelít. Egyébként nem beszélhetünk valódi erkölcsi imperatívuszról. Erkölcsi megalapozás nélkül, pontosabban az erkölcsi rend jogvédelme nélkül, a jogrend maga is a partikuláris érdekek közti ádáz harc kegyetlen eszközévé válik.

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a Szent Tamás által megfogalmazott eszmére épült állam sem nem rendőrállam, mely indokolatlan módon gyámkodik alattvalói felett, sem nem totalitárius állam,⁷² mely törli a személy alapvető jogait, és az egyént a társadalmi haladás oltárán mint eszközt használva feláldozza, sem nem liberális állam, mely polgárainak az erkölcsi törvény hatályon kívül helyezésével teljes szabadságot ad önmaguk megvalósításához, sem nem farkas-állam, melyben a polgárok egymás ádáz ellenségei az érdekek, az érvényesülés harcában, sem nem teokratikus állam, mely valamely vallást hivatalossá téve más vallású, vagy világnézetű embereket épp

⁷¹ Egy új államhatalom törvényessége helyes megítéléséhez a szomszédos államoknak azt kell világosan látniuk, hogy a régi állam nem vesztette-e el annyira a tekintélyét, hogy már nem volt képes feladatát ellátni, vagy ha más állam elnyomása alatt éltek a polgárok, akkor valódi szabadságharcot folytattak-e.

⁷² Ezért ebben az államban nincs helye se a kapitalizmusnak, se az imperializmusnak, se a diktatúrának, se a nacionalizmusnak, se az internacionalizmusnak, se a revolucionizmusnak, sem a militarizmusnak, mint az állameszme gyökeres megrontóinak. Vö. J. MESSNER: *Das Naturrecht*. Wien, 1950, 611–623.

csak megtűr, vagy üldöz, hanem olyan állam, mely szerves módon kiépült erkölcsi személy, tehát szuverén, mely éber őre a közjónak, az erkölcsi törvénynek, mely megköveteli polgáraitól a köz szolgálatát, mely ugyanakkor arányosan részesíti polgárait az állami lét áldásaiban. Egyszóval a keresztény felfogás olyan állameszmét vall, melyben a közéleti tevékenység tisztelet és becsület dolga. Épp ezért tartós és emberhez méltó békét csak ettől az államalakulattól lehet várni. De fogalmazhatjuk úgy is, hogy Krisztus az állam megváltója is, anélkül hogy a kereszténység államvallás, vagy privilegizált vallás lenne, anélkül hogy a Krisztus felfogásában épült állam bárki lelkiismeretét megcsúfolná. Ez az állam az örök erkölcsi eszme megvalósításának álma és állama, ahol a polgárok nem sikerben, hatalomban és élvezetekben vetélkednek, hanem az erények, különösen pedig az erkölcsi erények hősiesség gyakorlásában mérik össze tehetségüket, szorgalmukat, erejüket. Ez az állam egyrészt védi polgárait a démonok pusztító hatásától, másrészt pedig a legnemesebb eszmények követését tűzi ki számukra célul, s mozdítja elő azok hatékony megvalósítását.

